

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ЮРИДИК КАДРЛАРНИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР БЎЙИЧА
ПРОФЕССИОНАЛ ЎҚИТИШ МАРКАЗИ**

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ
қайта тайёрлаш ва малака ошириш
йўналиши

**“ЮРИСПРУДЕНЦИЯ СОҲАСИДА
ЭЛЕКТРОН РЕСУРСЛАР
БИЛАН ИШЛАШ”**

модули бўйича

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент - 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгаш раёсати мажлисининг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баёни билан маъқулланган ўқув режа ва дастурига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчилар:

С.Ражаббоев – ТДЮУ “Умумтаълим фанлар”
кафедраси катта ўқитувчиси

Такризчилар:

М.Якубов – ТАТУ Ахборот технологиялари
кафедраси профессори, т.ф.д.

А.Каримов – ТДЮУ “Умумтаълим фанлар”
кафедраси доценти, ф.-м.ф.н.

МУНДАРИЖА:

I. ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР	11
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	18
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	37
IV. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	44
V. ГЛОССАРИЙ.....	46
VI. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	49

I. ИШЧИ ДАСТУР

КИРИШ

Ушбу дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4732-сон, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ–4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ–5789-сон фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сон, 2017 йил 27 июлдаги “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–3151-сон, шунингдек Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 27 февралдаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш курслари тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 103-сон, 2017 йил 28 декабрдаги “Педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1026-сон қарорларида белгиланган устувор вазибалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг илғор таълим технологиялари ва таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Модулнинг мақсад ва вазифалари

Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларини малака ошириш ва қайта тайёрлаш жараёнида педагогнинг касбий фаолиятида ахборот ва ахборот тизимларини татбиқ қилиш методлари, шахсий ва касбий web-саҳифалар, мультимедия имкониятларини қўллаган ҳолда тақдимот материалларини яратиш воситалари билан таништириш, шунингдек интернет қидирув тизимлари турлари билан танишиш ва улардан ахборот излашда фойдаланиш, ҳуқуқий ахборот тизимларини ўқув жараёнга татбиқ қилиш, электрон шаклдаги ўқув материалларини яратиш имкониятини берувчи дастурий маҳсулотлар билан ишлаш, олий таълим сифатига таъсир ўтказадиган электрон таълим имкониятларини очиб бериш модулнинг мақсади ва вазифаларини ташкил этади.

Модул бўйича тингловчиларнинг билим, кўникма, малака ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Ҳуқуқшунослик соҳасида электрон ресурслар билан ишлаш” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- педагогнинг ахборот ва ахборот тизимлари турларини;
- компьютернинг дастурий таъминотидан фойдаланишни;
- ҳуқуқ соҳасига оид интернет тармоғида мавжуд илмий янгиликларни билиши керак.

Тингловчи:

- таълимни ташкил этиш принциплари;
- таълим методларининг турлари, таълимни ташкил этиш шакллари, таълим жараёнида қўлланиладиган ўқитиш воситалари, ўқитиш жараёнида ишлатиладиган техник-дастурий воситаларнинг турлари;
- ўқитишда казус ва муаммоли саволлар тузиш;
- таълим жараёнида интернет тизимини қўллаш бўйича кўникмаларига эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- мутахассислик фанлари бўйича машғулотларни ташкил этишда педагог ҳуқуқий ахборот тизимларида ишлаш;
- интернет қидирув тизимларидан ахборотларни қидириб топиш;

- web-саҳифалардан ахборот олиш ва уларга турли маълумотларни жойлаштириш олиш;

- очик онлайн курсларидан фойдалана олиш бўйича **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- ҳуқуқий ахборот тизимларини қўллаш метод ва воситаларини ажрата олиш;

- ўқув жараёнини назарий тайёргарликнинг ҳуқуқни қўллаш фаолияти билан узвий боғлиқлигини, талабаларда таҳлилий фикрлашни шакллантириш, янги билимларни мустақил эгаллаш ва қўллашни таъминлайдиган ўқитишнинг замонавий шакл ва методлари, педагогик, ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, инновацион технологиялар асосида ташкил этиш **компетенцияларини** эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Ҳуқуқшунослик соҳасида электрон ресурслар билан ишлаш” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида мультимедия ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Ҳуқуқшунослик соҳасида электрон ресурслар билан ишлаш” модули “Фуқаролик-ҳуқуқий ва тадбиркорлик (бизнес) ҳуқуқий фанларни ўқитишда назария ва амалиёт”, “Жиноий-ҳуқуқий фанларни ўқитишда назария ва амалиёт”, “Юриспруденцияда ёзма нутқ кўникмалари”, “Юриспруденцияда тизимли таҳлил” каби модуллар билан ўзаро боғлиқ ҳамда услубий жиҳатдан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар ҳуқуқий ахборот тизимларида ишлашни ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолаш, халқаро илмий-техник маълумотлардан фойдаланиш, электрон таълимий ресурслар тайёрлашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Жами	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат	
			Аудитория ўқув юкلامаси	
			Назарий	Амалий
1.	Ҳуқуқий соҳа ахборот тизимларининг турлари ва структураси	2	2	
2.	Электрон ҳукуматнинг имкониятларидан фойдаланиш	2		2
3.	Мультимедиа электрон ўқув материаллари тайёрлаш технологиялари	2		2
Жами		6	2	4

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Мазкур модул юзасидан тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари назорати белгиланган тартибда амалга оширилади.

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Ҳуқуқий соҳа ахборот тизимларининг турлари ва структураси

Ҳуқуқий соҳа ахборот тизимларининг турлари ва тузилмаси. Ҳуқуқшунос педагог фаолиятида ахборот тизимлари воситаларидан фойдаланиш. Ҳуқуқий соҳа ахборот қидирув тизимларини (Yurida, Норма, LexUz) ўқув жараёнга татбиқ қилиш.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

2-мавзу. Электрон ҳукуматнинг имкониятларидан фойдаланиш

Электрон ҳукумат. Электрон ҳукумат асослари, элементлари, модуллари. Электрон ҳукумат доирасида ташкил этилган веб-порталлар билан ишлаш.

3-мавзу. Мультимедиали электрон ўқув материаллари тайёрлаш технологиялари

Электрон таълим ресурслари ҳақида тушунча. Электрон ўқув материаллари тайёрлаш технологиялари. Мультимедиали электрон ўқув материаллари яратиш имкониятини берувчи дастурларни ўрганиш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Қуйидаги шаклларда таълим бериш кўзда тутилган:

- бинар маъруза, бит дарс, дебатлар, вебинар;
- деворсиз мактаб;
- On-line маъруза;
- тренинг, видеотренинг
- мини-маърузалар ва суҳбатлар;
- ақлий ҳужум ва бумеранг, танишув усулларида;
- дискуссия и диспутлар (даллил ва аргументлар асосида фикрини асослашга ўрганади, тинглаш ва эшитишга мослашади);
- кичик гуруҳларда идрок харитасида ишлаш (хамкорликда ишлашга ўрганилади).

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари:

1. Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2017.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 4732-сон Фармони.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил этиш чора тадбирлари тўғрисида”ги 242-сонли қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 июндаги “Республикада ахборот технологиялари соҳасини ривожлантириш учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5099-сонли Фармони.

Махсус адабиётлар:

1. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. Монография. - Т.: Фан, 2007.

2. Гейн А. Г. Изучение информационного моделирования как средство реализации межпредметных связей информатики с дисциплинами естественнонаучного цикла: Автореф. ... канд.пед.наук. - М., 2000.

3. И.Альджанова “Ўқув портфолиоси – бўлажак ўқитувчиларда касбий компитентликни шакллантириш воситаси сифатида” Педагогик таълимжурнали, 2012 йил 4-сон, 46-бет.

4. С.Мусаева “Портфолионинг мақсад ва моҳияти” Педагогик таълим журнаи, 2013 йил 1-сон, 20-бет.

5. У.Бегимкулов, Т.Шоймардонов и др. Информационно-методическое обеспечение непрерывности образовательного процесса на основе электронного сопровождения. Материалы международной конференции. Санкт-Петербург (Россия), 2012 год, 5 стр. www.portfolio.bimm.uz электрон портфолио тизими.

6. David Moursund Introduction to Information and Communication Technology in Education.,Teacher Education, University of Oregon Eugene, Oregon 97405 moursund@oregon.uoregon.edu

7. Gary B. Shelly Misty E. Vermaat Contributing Authors Jeffrey J. Quasney, Susan L. Sebok, Steven M. Freund Discovering Computers 2011: Living in a Digital World, Complete. Boston, MA 02210 USA.

8. Vermaat, Sebok, Freund, Campbell, Frydenberg. Discovering Computers. – Boston: “Cengage Learning” 2016. – p. 726

Электрон таълим ресурслари:

1. www.press-service.uz
2. www.gov.uz
3. www.infocom.uz
4. www.ziyonet.uz
5. www.edu.uz
6. www.wikipedia.org

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР

Ўқув жараёнини ташкил этишнинг самарали шакллари

- бинар маъруза;
- бит дарс;
- дебатлар;
- вебинар;
- деворсиз мактаб;
- Он-line маъруза;
- тренинг, видеотренинг ва бошқ.

Дарс ўтиш турлари:

Дарс –

- 1) узлуксиз таълим муассасаларида амалга ошириладиган таълимнинг асосий шакли;
- 2) ўқув ишларининг асосий ташкилий шакли, мантиқий тугалланган, яхлит ўқув-тарбиявий жараённинг аниқ вақт билан чекланган қисми.

Бинар дарс – таълим олувчилар билимдонликни таркиб топтириш имконини берадиган мужассамлашган дарс.

Бит-дарс – таркибида суҳбат, ўйин ва ижодий машқларни қамраб олувчи мусобақа характеридаги қизиқарли дарс.

«**Деворсиз мактаб**» – театр, музей, суд зали, кўрғазма, лаборатория ҳамда ишлаб чиқариш устахоналарида ташкил этиладиган ўқув жараёни.

Дебатлар – икки қарама-қарши, ўзаро мусобақалашаётган команда (гуруҳ) иштирокчиларнинг олдиндан тайёрланган чиқишларига асосланган расмий муҳокама.

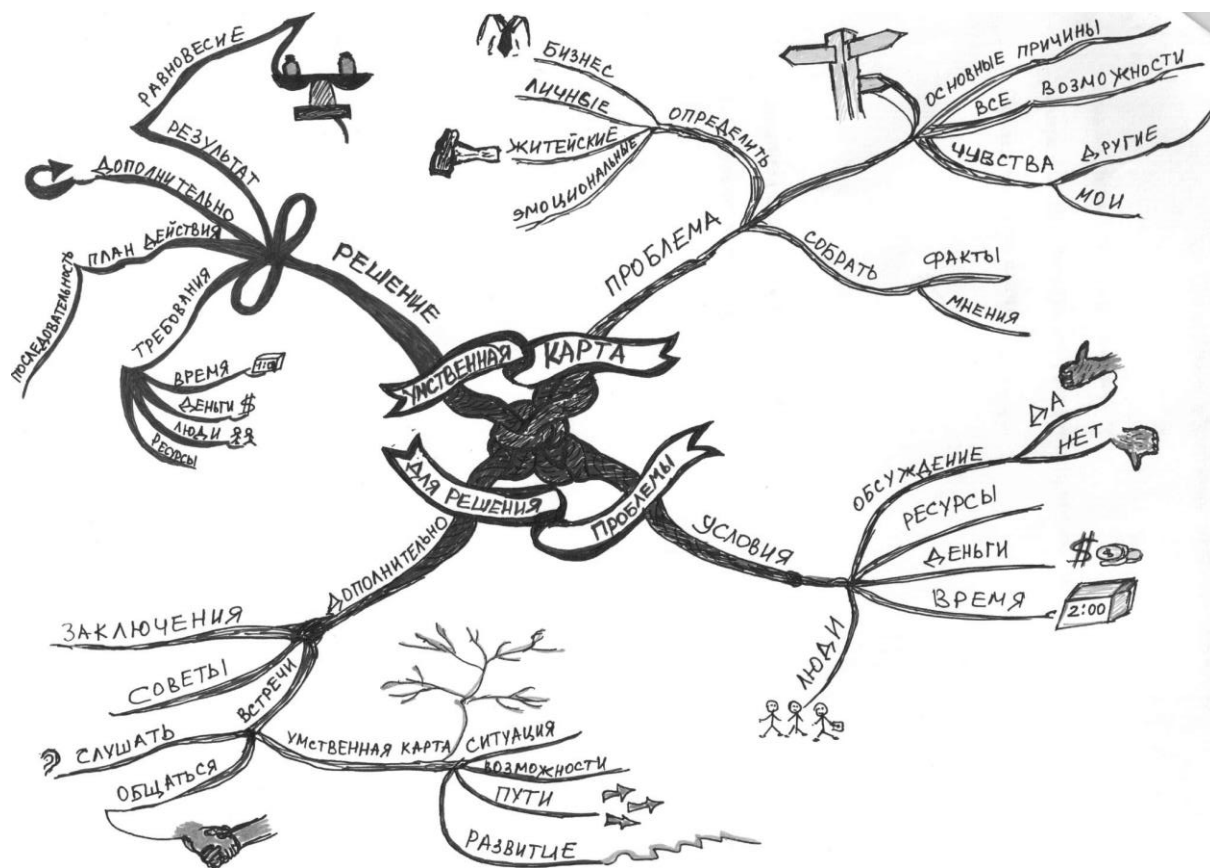
Де брифинг – амалга оширилган фаолиятни ўрганиш ва фикрлаш даври.

Иновацион ўқитиш методлари

	Идрок харитаси		Ассесмент		SWOT – таҳлил
	Герменевтик суҳбат		Синквейн		Эвристик суҳбат
	Кейс стади		Блиц ўйин		ФСМУ
			Бумеранг		

Идрок харитаси- методи

Методда очиб бермоқчи бўлган мавзунини марказга жойлаштирилади. Мавзу ёки муаммони ечиш учун бажармоқчи бўлган бўлимлар шохча шаклида чиқарилади. Ҳар бир шохчаларни яна очиш мумкин бўлган бўлаклари давом этади. Бу шохчаларни кўплиги ва чуқурлиги бажарувчини шу мавзу ёки муаммо ҳақида кўп маълумотга эришиши яни яхши ўзлаштирилганлигини англатади.

Кейс-стади методи

Кейс-стади англисча case – аниқ вазият, study – таълим сўзларининг бирикувидан ҳосил қилинган бўлиб, аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил этиш ва ижтимоий аҳамиятга эга натижаларга эришишга асосланган таълим методидир. Мазкур метод муаммоли таълим методидан фарқли равишда реал вазиятларни ўрганиш асосида аниқ қарорлар қабул қилишга асосланади. Агар у ўқув жараёнида маълум бир мақсадга эришиш йўли сифатида қўлланилса, метод характерига эга бўлади, бирор бир жараённи тадқиқ этишда босқичма-босқич, маълум бир алгоритм асосида амалга оширилса, технологик жиҳатни ўзида акс эттиради.

Кейс турлари

Кейс – бу яхлит ахборотлар мажмуи. Қоидага кўра, кейс уч қисмдан иборат бўлади:

- 1) кейсни таҳлил этиш учун зарур ёрдамчи ахборотлар;
- 2) аниқ вазият баёни;
- 3) кейс топшириғи.

Босма ҳолатдаги кейс (уни янада кўргазмали бўлишини таъминлайдиган график, жадвал, диаграмма, иллюстрацияларни ҳам ўз ичига олади).

Мультимедиа-кейс (сўнгги вақтларда кенг қўллашни талаб этаётга)

Видео кейс (фильм, аудио ва видео материаллардан иборат бўлиши мумкин).

КЕЙС-ТОПШИРИҒИНИ БАЖАРИШ ЖАРАЁНИДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН СТРАТЕГИЯЛАР

Кейс-методини амалга ошириш босқичлари:

Кейс ечими учун таклиф этилган ғоялар такдимоти учун чизма намунаси

Муаммо (асосий ва кичик муаммолар)	Ечим	Натижа

Кейс: Ёш мутахассис биринчи суд ишини кўриб чиқаётганида жуда мураккаб ишни қарорини қабул қилишига тўғри келди. Бунда Англия судларини қоидаларига риоя қилган қолда олдинги шунга ўхшаш ишларга малакали судьялар қандай қарорлар чиқарганини кўриши ва улардан хулоса қилиши учун қандай йўл тутиши керак. Архивлардан ишларни кўтариш ва запрос бериши учун анча вақт кетади. Қарорни эртага чиқариши керак. Муаммони ечимини ва натижаларини беринг.

Синквейн методи

Синквейн усули – ахборотни лўнда, қисқа баён қилиш, воқеа, ходиса, жараёни бир неча сўзлар билан ифодалашдир. Синквейн французча “беш” - деган таржимани беради. Бу муаммоли масала ёки саволни бешта босқич орқали ечимини топишни англатади.

1 босқич (от–ким? ёки нима? саволларга жавоб беради) – муаммоли саволда кўзда тутилган қурилма, тушунча ёки предметни номини аниқлаш керак бўлади.

2 босқич (сифат–қандай? Қанақа?) – биринчи босқичда аниқланган тушунча ёки предметни иккита сифат белгисини бериш керак.

3 босқич (феъл–нима қилди? Нима қилади? Нима қиялди?)– предметни учта феъл билан ифодалаш лозим бўлади.

4 босқич– предметни тўртта сўз билан вазифасини ифодоловчи жумла тузилади.

5 босқич– тушунча ёки предметни синоними берилади.
Муаммоли савол: Комптернинг қандай қурилмаси ёрдамида интернетга уланиш мумкин? Синквейн усулида таҳлил қилинг.

От _____
ikkita sifat _____
uchta fe'l _____
to'rtta so'zdan iborat jumla _____
otning sinonimi _____

Синквейн усулини структураси

1-босқич – компьютернинг *модем* қурилмаси ёрдамида интернетга уланиш мумкин.

2-босқич – ички модем, ташқи модем.

3-босқич – модуляция қилади, демодуляция қилади, ахборот узатади.

4-босқич – Интернет орқали ахборот алмашилади.

5-босқич – коммуникация.

Тингловчи битта оддий саволга модем деб жавоб бериш билан кифояланмасдан, балки модем турлари вазифаси имкониятлари ва уни яна қандай номлаш мумкинлигини таҳлил қилишга ундаяпмиз. Бундан ташқари гап тузиш қоидасини яъни сўз туркумларини ҳам билиши зарур бўлмоқда. Бу усул ёрдамида тингловчи масалани ёки саволни таҳлил қилишга ўрганади.

Эйлер-Венн диаграмма- методи

Эйлер-Венн диаграммаси – ушбу усул ёрдамида фанлараро боғлиқликларни акс эттириш мумкин. Венн диаграммаси иккита доирадан ёки ундан ортиқ доиралардан иборат бўлади. Ҳар бир доира алоҳида битта фанни акс эттирса, уларнинг кесишган жойи иккала фанни бирлаштирадиган қисмини англатади.

Тингловчилар учун иккала доира хусусиятларини санаб бериш ва иккаласини кесишган қисмини изоҳлаб таҳлил қилиши лозим бўлади. Керак бўлса, исботлаб бериши лозим бўлади.

Эйлер-Венн диаграммаси

Худди шу каби учталиқ доирадан иборат Венн диаграммасини тўлдириш мумкин. Кесишган қисмини батафсил изоҳлаш мумкин. Ушбу усул ҳам муаммони таҳлил қилишга ўргатади.

Кластер – методи

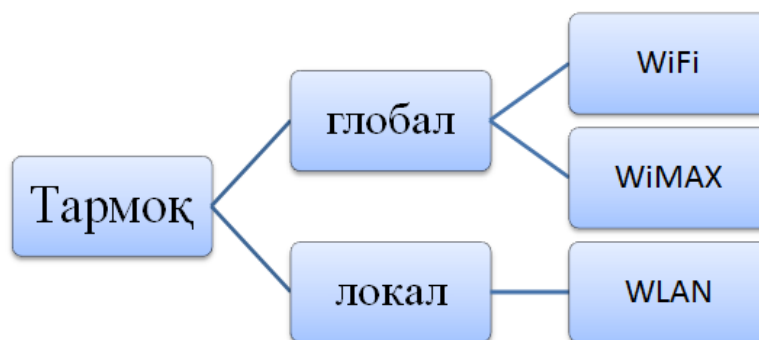
Кластер усули – *Фикрларни тармоқлаш* бу педагогик стратегия бўлиб, у тингловчиларнинг бирон бир мавзунга чуқур ўрганишларига ёрдам бериб, мавзуга тааллуқли тушунча ёки аниқ фикрнинг эркин ва очиқ равишда кетма-кетлик билан узвий боғлаган ҳолда тармоқлашларига ўргатади. Фикрларни тармоқлаш қуйидагича ташкил этилади:

1. **Mavzuni aniqlash**
2. **Mavzu bo'yicha xayolga kelgan har qanday fikr ketma-ket yoziladi**
3. **Fikrlar tugamaguncha yozishni davom ettirish kerak**
4. **Fikrlarning ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligini ko'paytirishga harakat qilish zarur**

Кластер усулини структураси

Қуйидаги кўринишдаги кластерни яратиш мумкин. Бу босқич хоҳлаганча давом эттириш мумкин. Тингловчи қанчалик кластерни шоҳларини кўп ва тўғри тўлдирса кўп билимга эгалигидан далолат беради. Масалан: Тармоқ тузилишини кластерда структуралаб беринг. Қуйида

иккита босқич кўрсатилган, бу давом этиб бир нечта босқич бўлиши мумкин.

Кластерни аксинда қўллаш ҳам мумкин мавзуни тармоқланган структурасини бериб, тармоқлар тўғри тақсимланганли ёки хато бўлса, қаерда хатоси борлигини аниқлаш вазифасини бериш билан тингловчини билимини аниқлаш мумкин.

“Беш минутлик эссе”. Ёзма топшириқнинг ушбу тури тингловчиларнинг мавзуга доир ўз мустақил фикрларини ифодалай олишга ёрдам бериш ва ўқитувчига ўз тингловчилари ўқув материали билан танишганда қайси жиҳатларига кўпроқ эътибор беришлари хусусида фикрлаш имконини беради. Аниқ қилиб айтганда, тингловчилардан қуйидаги икки топшириқни бажариш: мазкур мавзу бўйича улар нималарни ўрганганликларини мустақил баён этиш ва улар барибир жавобини ололмаган битта савол беришни сўралади.

«Ақлий ҳужум» методи

Ақлий ҳужум – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

Оммавий ақлий ҳужум – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Ҳуқуқий соҳа ахборот тизимларининг турлари ва структураси

Режа:

1. Lex.Uz сайтида ахборот қидириш усуллари.
2. Ҳуқуқий ахборот тизимларининг таснифи.
3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
4. “NORMA” ҳуқуқий ахборот қидирув тизими.

Таянч иборалар: Lex.uz, NORMA, YURIDA, функционал панел, файл, тизим, меню, ҳужжат излаш, классификатор.

Lex.Uz сайтида ахборот қидириш усуллари

Мақсад: педагогик фаолиятда интернет тармоқ ва унинг имкониятларидан фойдаланиш ва таълимга тадбиқ қилишга ўрганиш.

Таълимий воситалар: дастурий таъминот, техник таъминот, мультимедияли компьютер қурилмалари, флипчарт, маркерлар.

Проектор ёки флипчарт доскада тизим турларини Синквей усулида таҳлил қилиш:

От _____
иккита сифат _____
учта феъл _____
тўртта сўздан иборат жумла _____
отнинг синоними _____

Қуйида келтирилган жадвални ушбу LexUz ҳуқуқий база имкониятлари бўйича тўлдириш вазифаси берилади.

Локал тармоқ	Минтақавий тармоқ	Глобал тармоқ
...	...	...

Тўлдириш даврида ҳар бир тармоқни мутахассислик ёки дарс даврида қандай фойдаланиш мумкинлиги изоҳланиши керак.

Ахборот тизимларининг элементлари¹.

¹ Vermaat, Sebok, Freund, Campbell, Frydenberg. Discovering Computers. – Boston: “Cengage Learning” 2016. – p. 27

- компьютер тизими
- телекоммуникация тизими
- ахборот тизими
- корхона тизими.

Замонавий ташкилот ва корхоналарда иш фаолиятини автоматлаштириш энг мухум вазифалардан бири. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 йил 30 майдаги “Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тўғрисида”ги 3080-сонли Фармони бажариш ва АКТ соҳасидаги стратегик устуворликларни амалга оширишга доир амалий чора-тадбирлар юзасидан 2002-2010-йилларда “Компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш” дастури тасдиқланди.

АКТни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

-телекоммуникациялар инфратузилмасини ривожлантириш;

-интернет тармоғининг миллий сегментини ривожлантириш;

-компьютер техникаси билан таъминлаш ва компьютер тармоқларини ривожлантириш;

-компьютер техникаси билан таъминлаш ва компьютер тармоқларини ривожлантириш;

-дастурий маҳсулотлар индустриясини барпо этиш;

-ахборот ресурсларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш;

-АКТ соҳасида рақобат муҳитини ривожлантириш.

Электрон архив хужжатлар ёрдамида ишлаш иш фаолиятини тезлаштиради. Хужжатларни қидириш, тўплаш, сақлаш ва уларни бошқариш автоматлаштирилган тизимларда бажарилади. Бундай автоматлаштирилган тизимларни “ахборот тизимлари” дейилади.

Автоматик АТларида ахборотларни қайта ишлаш бўйича барча амаллар инсон иштирокисиз бажарилади. Автоматлаштирилган АТларида маълумотларга ишлов бериш жараёнида ҳам инсоннинг, ҳам техник воситанинг иштироки назарда тутилади. Бунда компьютерларга асосий ўрин берилади.

Автоматлаштирилган ахборот тизимларини уларда қўлланилаётган ахборотларга кўра таснифлаш ҳам мумкин. Автоматлаштирилган ахборот-қидирув тизимлари қидирилаётган объектнинг фарқланишига қараб ҳужжатли ва фактографик турларга бўлинади.

Ҳужжатли АТларида қидирув объекти ҳужжатлар, уларнинг нусхалари ёки библиографик изоҳлари ҳисобланади. Фактографик АТларида қидирилаётган объектлар аниқ фактлар ёки ҳодисаларни тавсифловчи маълумотлар бўлади. АТни амалий қўлланиш тажрибасидан келиб чиққан ҳолда техник ҳисоблаш, аналитик ва мантиқий мураккаблик даражаси бўйича таснифланади:

- ✓ маълумотларга ишлов беришнинг автоматлаштирилган тизимлари;
- ✓ автоматлаштирилган маълумотнома-қидирув тизимлари;
- ✓ автоматлаштирилган иш жойи;
- ✓ автоматлаштирилган бошқарув тизимлари;
- ✓ эксперт тизимлари.

Автоматлаштирилган иш жойи мутахассиснинг касбий меҳнатини автоматлаштириш учун мўлжалланган техник ва дастурий воситаларнинг мажмуидир. Ҳуқуқшуноснинг иш предмети – бу ахборотдир. Барча ҳуқуқшунослар ахборот тўплаш, йиғиш, таҳлил қилиш ва улар асосида ҳуқуқий ҳужжатлар тайёрлаш билан шуғулланади.

Ушбу ахборотларни бир неча усуллар билан олиш мумкин. Қоғозли ҳужжатларни ўрганиб чиқиш усули билан, бир неча адабиётларни таҳлил қилиш усули билан ёки энг қулай усул автоматлаштирилган ахборотлардан фойдаланиш билан ахборот йиғиш мумкин.

Ҳуқуқшуносларнинг иш фаолиятини қулайлаштириш мақсадида бир неча ҳуқуқий ахборот қидирув тизимлари ишлаб чиқилган.

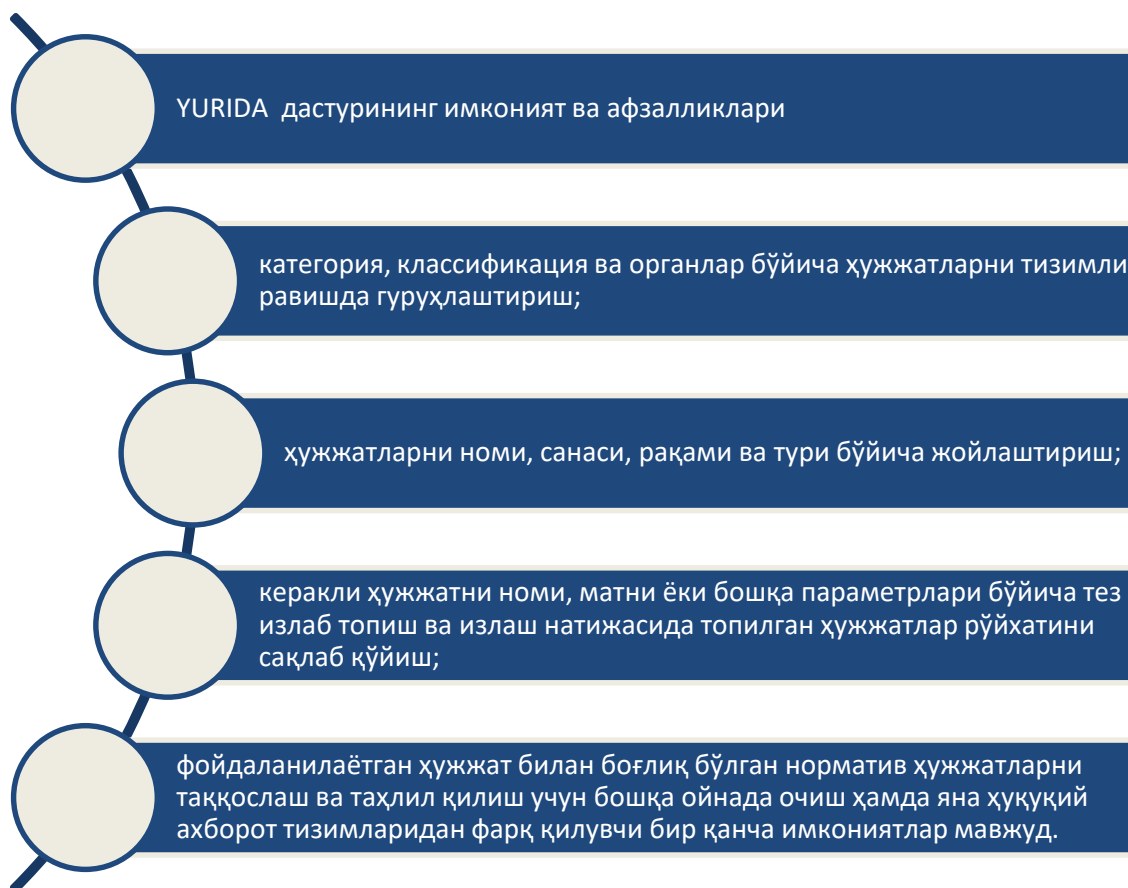
Булардан:

- **Норма**– ҳуқуқий ахборот қидирув тизими;
- **Yurida** –ҳуқуқий ахборот қидирув тизими;
- **LexUz** – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами миллий базаси;
- **Право** – Россия ҳуқуқий ахборот қидирув тизимига Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари базаси жойлаштирилган.

Ҳуқуқий ахборот тизимларининг таснифи

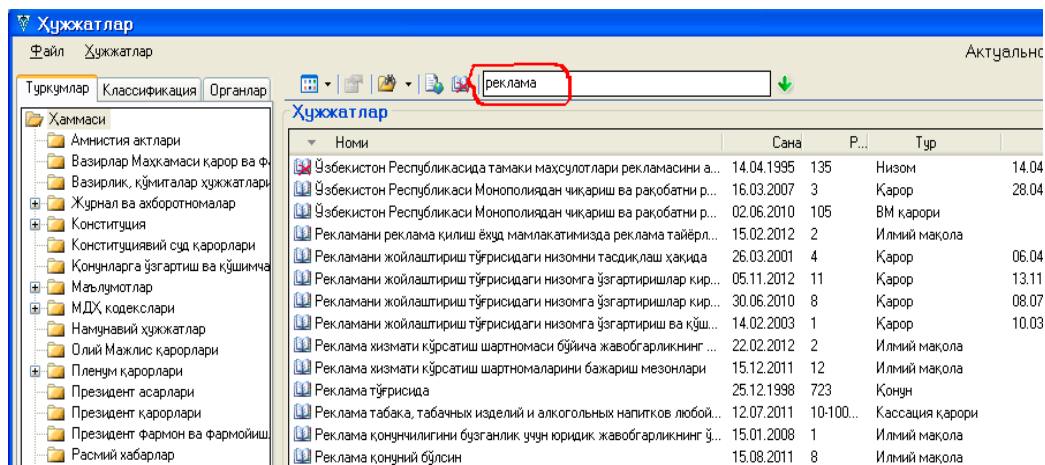
“Yurida” ҳуқуқий ахборот тизими ўз ичига қуйидагиларни жамлаган:
Ўзбекистон Республикаси қонун ва кодекслари;

Конституциявий суд, Олий Мажлис қарорлари;
Президент фармон, фармойиш ва қарорлари;
Президент асарлари ва маърузалари;
Вазирлар Маҳкамаси қарор ва фармойишлари;
Адлия вазирлигида рўйхатга олинган қўмита ва вазирликларнинг идоравий, меъёрий ҳужжатлари;
Олий суд ва Олий хўжалик суди Пленуми қарорлари;
Амнистия актлари, уни қўллаш бўйича низомлар;
Фуқаролик, жиноят ва хўжалик ишлари бўйича суд амалиётидан мисоллар;
МДХ давлатлари кодекслари, қонунлари;
Халқаро шартнома, конвенция, битимлар ва бошқа ахборот тарзидаги маълумотлар.

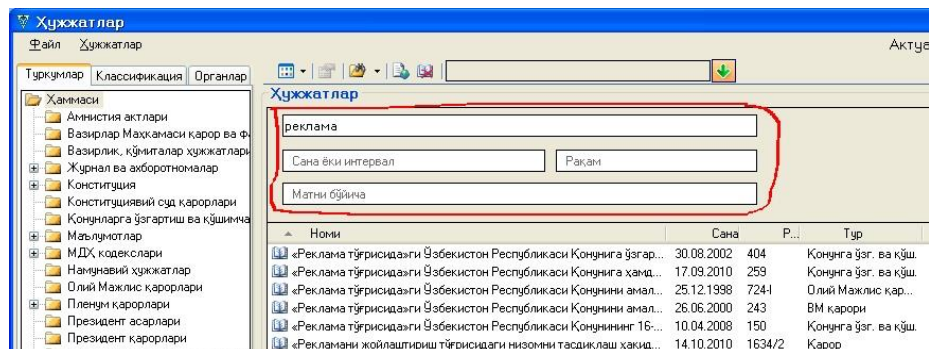
«YURIDA» дастури базасида 57.000дан ортиқ ҳужжат мавжуд.

«YURIDA» ҳуқуқий ахборот тизими компьютер дастурида ҳужжатларни қидириш жуда ҳам осонлик билан амалга оширилади, ойнанинг юқори қисмида махсус қидириш панели мавжуд. Бирон-бир сўз киритилиши билан барча номида шу сўз бўлган ҳужжатлар рўйхати пайдо бўлади. Масалан: номида «реклама» сўзи бўлган ҳужжат керак.

Ундан ташқари, ҳужжатларни қуйидаги қўшимча параметрлар бўйича ҳам қидириш мумкин:

1. Ҳужжатнинг номи;
2. Ҳужжатнинг санаси ёки бирор-бир интервал оралиғи;
3. Ҳужжатнинг рақами;
4. Ҳужжатнинг матнидаги сўзлари бўйича.

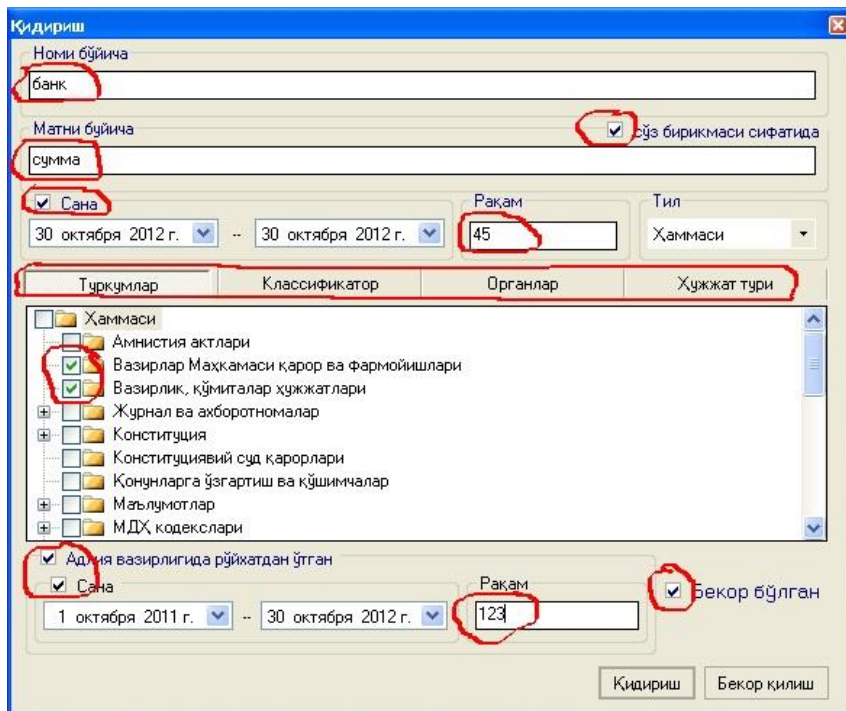
Мазкур юқорида кўрсатилган усуллар тез қидириб топишда фойдаланилади. Агар бирон-бир папкани белгилаб, унинг ичида қидирилса, мазкур папкадаги ҳужжатлар орасидан қидиради.

Кейинги усул (глобал қидирув – ҳужжат параметрлари бўйича қидириш):

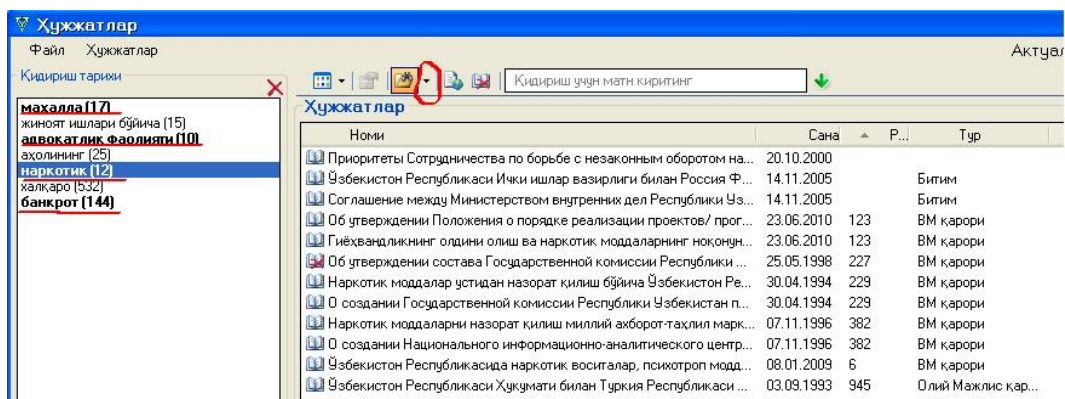
Кичик ойна менюсининг ХУЖЖАТЛАР устунидаги қидириш буйруғи ёки мавжуд ҳужжатлар рўйхати турган ўнг ойна устидаги ҚИДИРИШ БЕЛГИСИНИ ёки CTRL+F босиш орқали қидириш ойначасига кирилади.

Пайдо бўлган ойначада изланаётган ҳужжатга хос параметрларни керакли катакларда тўлдириш лозим. Ҳужжатнинг қанча кўп параметри тўғри киритилса, шунча тез ва аниқ топилганлар рўйхатига чиқарилади.

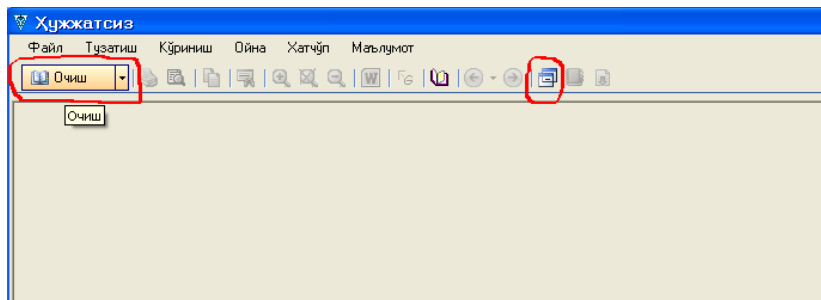

Ундан ташқари, қулайлик учун, қидириш тарихи ҳам мавжуд. Бунда қидириш натижасида топган ҳужжатларингиз рўйхати сақланади.

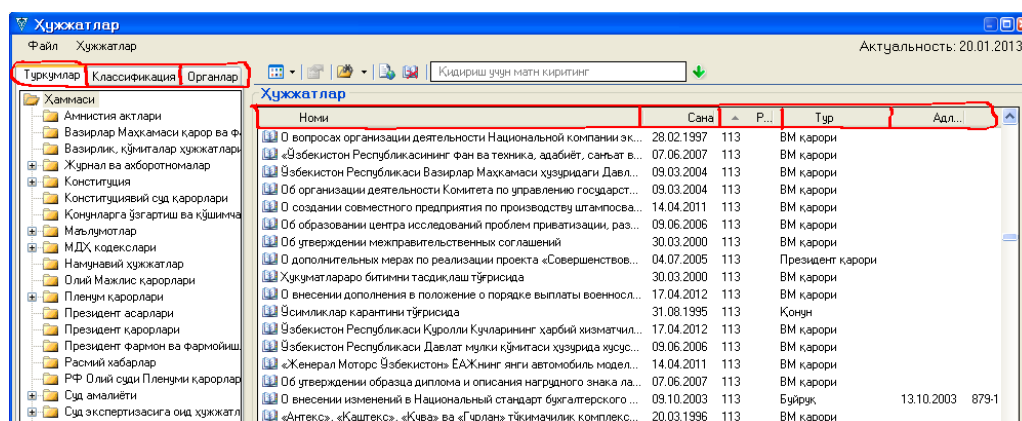

Қидириш тарихидан бизга кераклиларини белгилаб олишимиз мумкин, бунинг учун сичқончанинг кўрсаткичини устига олиб бориб 2 маротаба чертсак етарли. Шунда дастур кейин юклаганда ҳам қидирилган ҳужжатлар рўйхати қидириш тарихида сақланиб қолади. Ҳужжатлардан фойдаланиш мавжуд ҳужжатлар базасига асосий ойна менюсининг ФАЙЛ устунидаги ОЧИШ буйруғи орқали ёки ОЧИШ тугмасини босиш орқали қилилади.

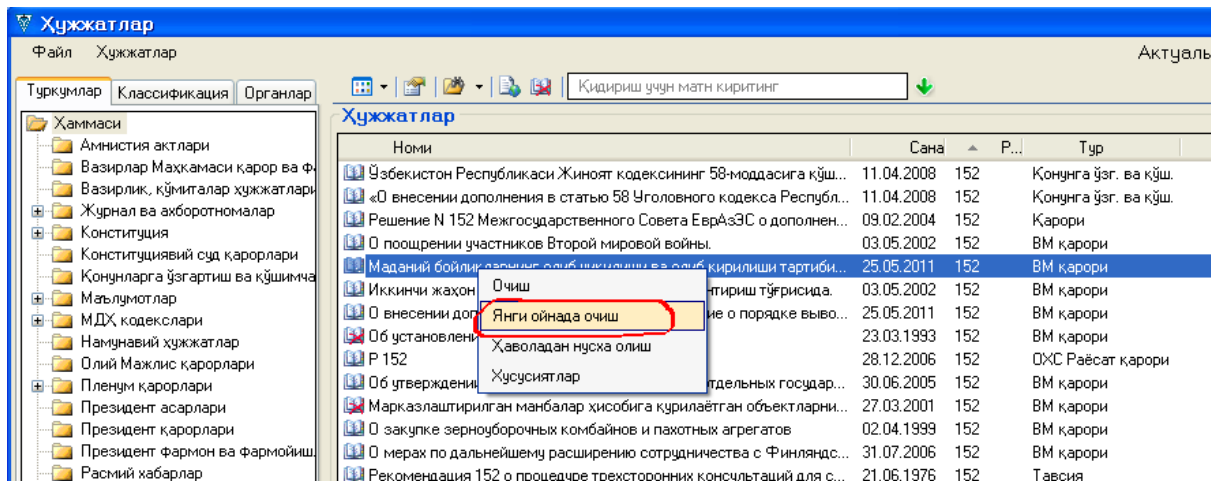

Пайдо бўлган ойна кичик менюси туркум устунни актив ҳолатида чап ён ойначада ҳужжатлар базасининг йиғма жилдлари рўйхати вертикал ҳолатдаги кўринишда жойлаштирилган, актив йиғмажилддаги мавжуд ҳужжатлар ўнг ойначада намоён бўлади. Ҳужжатларнинг бундай жойлашиши классификатор ва органлар устунининг актив ҳолати учун ҳам ўринлидир (ушбу ҳужжатларни номи, санаси ва тури бўйича тахлаш мумкин).

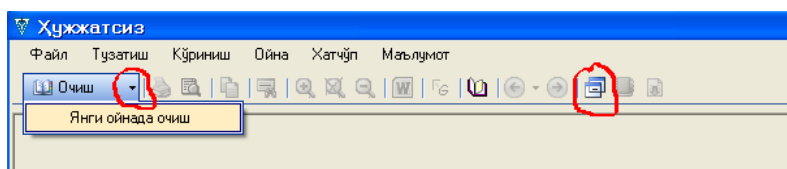
Ҳужжатларни саралаш учун устунларнинг номланишига сичқонча тугмасини бир марта босиш етарли. Сичқонча тугмаси босилиши билан ҳужжатлар рўйхати ўсиб бориш ёки камайиб бориш тартибида тахланади.

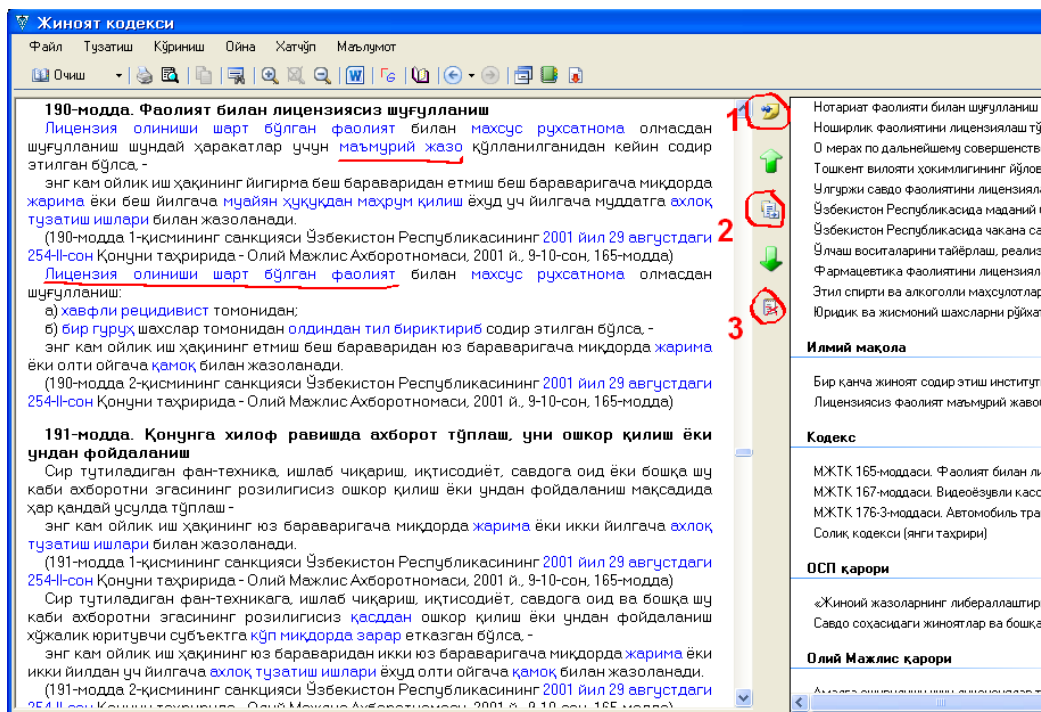
Ўнг ойнада пайдо бўлган керакли ҳужжатлар сичқонча тугмасини икки марта босиш орқали очилади. Shift тугмасини босиб туриб сичқонча чап тугмасини 2 марта (ёки керакли ҳужжат устида сичқонча ўнг тугмаси босилганда пайдо бўладиган менюдаги янги ойнада очиш буйруқни) босиш орқали фойдаланиш учун янги ойнада яна бошқа ҳужжатни очиш мумкин.

ёки ҳужжатни янги ойнада очишни мазкур тугмалар орқали ҳам амалга ошириш мумкин.

Қонун нормасини у билан бошқа ҳужжатларнинг боғлиқлигини кўрсатиш ойнаси

Қонун нормаси матнидаги тушунча, шарҳ берадиган, бошқа ҳужжатларни ўзаро боғлаб берадиган ҳавола (ссылка) сўзлар кўк рангда бўлиб, мазкур сўзларни сичқонча чап тугмаси билан бир марта босилганда

шу сўз бирикмасига тушунча, шарҳ берадиган бошқа норматив ҳужжат матни янги ойнада пайдо бўлади. Расмдаги сонлар куйидагиларни билдиради:

- 1 – Тааллуқли ҳужжатлар ойначасини очади;
- 2 – Моддалар рўйхатини кўрсатади;
- 3 – Модданинг олдинги (бекор бўлган) таҳририни кўрсатади.

Курсор қайси моддада турса, шу моддага тааллуқли ҳужжатлар кўринади. Актив ойнада очиқ турган ҳужжатнинг бутун матни “Word”га экспорт қилиш тугмаси билан Microsoft Word таҳрир дастурига ўтказилади, шунингдек транслитерация тугмаси орқали матн кирилл алифбосидаги лотин алифбосига ўгирилади. “YURIDA” дастури бир вақтнинг ўзида бир неча ойна билан таққослаш, қиёслаш учун ишлаш имкониятини беради. Асосий ойнадаги ҳужжатлар билан ишлашда худди Microsoft Word дастуридаги каби буйруқ функциялари қўлланилади. “YURIDA” ҳуқуқий ахборот тизими компьютер дастурини ҳамда унинг базасини ўрнатиш (янгилаш) тартиби «YURIDA» дастурини Windows XP ва ундан юқори бўлган операцион системага ўрнатиш мумкин. «YURIDA» дастурини ўрнатиш «YURIDA» дастурини компьютерга ўрнатиш дискида дастурни ўрнатиш файли, масалан – Setup Yurida 6.6.3.1.exe, дастур базаси файли, масалан – Yurida baza 20012014 yurist.yrd файллари ҳамда dotnetfx папкаси мавжуд. SetupYurida 6.6.3.1.exe файлини ишлатиш орқали «YURIDA» дастурини ўрнатиш бошланади.

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

LexUz - Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 5 августдаги 304-сонли «Қонун ҳужжатларини туркумлашни такомиллаштириш ва ҳуқуқий ахборотларни тарқатишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорини бажариш мақсадида яратилди. LexUz нинг мақсади аҳолининг ҳуқуқий маданияти даражасини кўтариш, қонунчилик ҳужжатларидан юридик ва жисмоний шахсларнинг кенг фойдаланиш имкониятини таъминлаш, жамиятни ҳуқуқий ахборотлаштириш тизимини такомиллаштиришдан иборатдир. LexUz фойдаланувчиларга Интернет орқали норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни олишга имконият яратади. Тизимдан фойдаланиш учун Интернетга уланган компьютер (ёки бошқа ускуналар) керак. Ҳужжатлардан фойдаланиш учун рўйхатдан ўтиш мажбурий эмас. Рўйхатдан ўтиш тизимдаги қўшимча (норматив ҳужжатнинг ўзгаришларини кўриш, ҳужжатларни

кенгайтирилган параметрлари бўйича излаш, электрон почта орқали қонунчиликдаги янгиликлар ҳақида хабар олиш каби) имкониятларидан фойдаланиш учун зарур.

LexUz фойдаланувчилари тизимдан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни топиши мумкин. Улар орасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, кодекслари ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармонлари, Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган идоравий норматив-ҳужжатлари, Конституциявий суд, Олий суд ва Олий ҳўжалик суди пленумлари қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари, техник ва бошқа турдаги ҳужжатлар мавжуд.

Ўзбекистонда ҳуқуқий-норматив ҳужжатларни тарқатувчи бир неча дастурлар мавжуд. LexUz улардан қуйидаги афзалликлари билан ажралиб туради:

Мобиллик. LexUz тизимидан дунёнинг исталган жойидан фойдаланиш мумкин. Бунинг учун фақат компьютер (ёки бошқа ускуналар) ва Интернет тизими керак бўлади. Қўшимча ҳеч қандай дастур ўрнатиш зарур эмас.

Қулайлик. Бошқа мавжуд дастурларни доимо янгилаб бориш лозим, бу эса фойдаланувчилардан қўшимча маблағ ёки вақт талаб қилади. LexUz тизимидан фойдаланувчи бу ҳақда бош қотиришига ҳожат йўқ.

Ишончлилик. LexUz тизими Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига тегишлидир ва бу тизимга маълумотлар фақат расмий манбалардан киритилиши ишончлилигини таъминлайди.

Бепулик. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 31 декабрдаги 340-сонли «Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базасидан кенг фойдаланишни таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида»ги қарорига асосан, 2010 йил 1 январдан бошлаб барча фойдаланувчиларнинг Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базасидан текин фойдаланиши белгиланган.

Lex.Uz тизимида иккита излаш шакли мавжуд:

- ҳужжат номи;
- матндаги сўз ёки сўз бирикмаси;
- ҳужжат тури;
- ҳужжат шакли;
- нормативлик характери;
- ҳужжат тили;
- Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган рақами, рўйхатдан ўтган санаси;
- қўшимча ва ўзгаришлар киритилиши бўйича.

Ҳужжатни қабул қилган органлар:

- орган номи ;
- қабул қилинган сана;
- ҳужжат рақами.

Ҳужжатнинг амалдалиги:

- ҳужжат ҳолати;
- актуаллиги;
- кучини йўқотиш санаси (оралиқ);
- Кучини йўқотиш (оралиқ);

Расмий эълон қилиниш манбаси:

- расмий манба номи;
- расмий манба нашр рақами;
- расмий манба нашри йили;
- расмий манбадаги моддаси.

Классификаторлар ва кўрсаткичлар:

- Қонунчилик тармоқлари умумхуқуқий классификатори;
- қонунчиликнинг мавзуга оид қўлланмаси;
- тушунчалар ва терминлар қўлланмаси;

«LexUZ» ҲАТнинг бош саҳифасини очиш учун веб-браузерни (Internet Explorer, Mozilla Firefox, Opera, Google Chrome ва ҳоказо) ишга тушириш ва www.lex.uz манзилни теринг.

«LexUZ» ҲАТнинг бош саҳифаси тизим менюси ва бир нечта блоклардан иборат:

The image shows a screenshot of the LexUZ website interface. A red box highlights the address bar containing the URL www.lex.uz. To the left of the screenshot, a list of menu items is provided, each connected to a specific part of the website interface by a red line:

- Тизим менюси
- Излаш блоки («Излашнинг соддаштирилган шакли»)
- Рўйхатдан ўтиш ва авторизация элементлари блоки
- «Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар каталоги (йиллар, турлар, органлар бўйича)» блоки
- «Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами» блоки
- «Фойдали ресурслар» блоки
- «Қонунчиликдаги янгиликлар» блоки
- «Янгиликлар» блоки
- «Янгиликлардан янгиликлар» блоки

The screenshot itself shows the LexUZ logo at the top, a search bar, and various navigation and information blocks. The main content area displays a table of documents with columns for document number, date, and status. The right sidebar contains additional links and information.

Тизим менюси – «LexUZ» ҲАТнинг муҳим имкониятлари ҳамда ахборот бўлимларига мурожаат қилиш учун ҳаволалар рўйхатидир.

Менюнинг ҳар бир банди бир нечта кичик бандлардан ташкил топган бўлиб, фойдаланувчи улар орқали қўшимча маълумотларга эга бўлиши мумкин.

Менюнинг бандида «Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами» ва «Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўплами» нашрлари, шунингдек юридик адабиётлар электрон шаклда жойлаштирилган.

The screenshot displays the LexUZ website interface. At the top, there is a navigation bar with tabs: "LexUZ ҳақида", "Нашрлар", "Маълумотномалар", and "Қонун-чиликнинг мавзули каталоги".

2 The first section is titled "Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами". It features a book cover image on the left and a list of search results on the right. Above the list are year filters: 2015, 2014, 2013, 2012, 2011, 2010. The search results are organized in a grid:

ЎР ҚҚТ 24-сон (680) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 6-сон (662) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 41-сон (645) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 23-сон (679) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 5-сон (661) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 40-сон (644) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 22-сон (678) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 4-сон (660) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 39-сон (643) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 21-сон (677) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 3-сон (659) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 38-сон (642) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 20-сон (676) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 2-сон (658) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 37-сон (641) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 19-сон (675) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 1-сон (657) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 36-сон (640) 2014 йил ...
ЎР ҚҚТ 18-сон (674) 2015 йил...	ЎР ҚҚТ 52(1)-сон 2014 йил 3...	ЎР ҚҚТ 35-сон (639) 2014 йил ...

3 The second section is titled "Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномалари тўплами". It features a book cover image on the left and a list of search results on the right. Above the list are year filters: 2015, 2014, 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008, 2007, 2006, 2005, 2004. The search results are organized in a grid:

ЎР ХШТ 2014 йил 4 (44)-сон	ЎР ХШТ 2008 йил 3-4 (11-12)-сон
ЎР ХШТ 2014 йил 2-3 (42-43)-сон	ЎР ХШТ 2008 йил 1-2 (9-10)-сон
ЎР ХШТ 2014 йил 1 (41)-сон	ЎР ХШТ 2005 йил 2-4 (6-8)-сон
ЎР ХШТ 2013 йил 3-4 (39-40)-сон	ЎР ХШТ 2005 йил 1 (5)-сон
ЎР ХШТ 2013 йил 1-2 (37-38)-сон	ЎР ХШТ 2004 йил 3-4 (3-4)-сон
ЎР ХШТ 2012 йил 3-4 (35-36)-сон	ЎР ХШТ 2011 йил 2 (2)-сон

Ҳужжатларни излаш

Излаш тизими барча фойдаланувчилар кириши мумкин бўлган **Излашнинг соддалаштирилган шакли** ҳамда фақатгина рўйхатдан ўтган фойдаланувчилар кириши мумкин бўлган **Излашнинг кенгайтирилган шаклига** бўлинади. Излашнинг соддалаштирилган шакли «LexUZ» ҲАТнинг бош саҳифасида жойлаштирилган. Излашнинг соддалаштирилган шакли – махсус шакл бўлиб, ҳужжатларни тез топиш учун уларнинг энг кўп ишлатиладиган реквизитлари асосида яратилган. Хусусан: ҳужжатнинг номи ва/ёки матнидаги сўз, жумлалар, қабул қилинган санаси, рақами (Идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар учун Адлия вазирлигида рўйхатга

олинган санаси ва рақами), ҳужжат тури (рўйхатдан таналанади (қонун, фармон, қарор, йўриқнома, буйруқ ва ҳоказо), орган (рўйхатдан танланди), ҳужжат тили (рўйхатдан танланди). Ҳужжатни излаш учун излаш шаклининг бир ёки бир нечта киритиш майдон-часига олдиндан маълум бўлган реквизитларни киритиш ва тугмаси ёки «Enter» клавишасини босиш керак. Излаш натижасида тизим излаш шакли майдончалари тўлдирилишида киритилган реквизитларга тўла мувофиқ келадиган ҳужжатлар рўйхатини чиқариб беради.

Излаш шаклини тозалаш

тугмаси орқали шаклни қидирув сўровларидан батамом тозалаш мумкин.

Излашнинг соддалаштирилган шаклининг хусусияти унинг шаклдаги излаш реквизитларига боғлиқлигидир. Бу Излашнинг соддалаштирилган шакли орқали қуйидаги вазифаларни ҳал этишда ёрдам беради:

- «LexUZ» ҲАТнинг барча маълумотлар базалари бўйича ҳужжатларни излаш;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорларининг маълумотлар базалари бўйича ҳужжатларни излаш;
- Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг маълумотлар базалари бўйича ҳужжатларни излаш;
- Техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатларнинг маълумотлар базалари бўйича ҳужжатларни излаш.

The image displays two screenshots of a web application interface for document search.

Top Screenshot: Маҳаллий ҳокимият органлари қабул қилган ҳужжатлар

- Navigation tabs: Ҳаммаси, **Маҳаллий ҳокимият**, Халқаро, Техник
- Search criteria:
  - Излаш учун сўровни киритинг, масалан, Ўзбекист:
  - Ҳужжат номида излаш Аниқ мос келиши
  - Қабул қилинган санаси: аниқ сана
  - _____ дан _____ гача № _____
  - Ҳужжат тури: Ҳаммаси
  - Орган: _____
  - Ҳужжат тили: Излаш
  - Dropdown menu for language:
    - + ТОШКЕНТ Ш.
    - + ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ
    - + БУХОРО ВИЛОЯТИ
    - + НАМАҒАН ВИЛОЯТИ
    - + ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ
- Buttons: **==> Излаш <==**, **Излаш шаклини тозалаш**

Bottom Screenshot: Халқаро шартномаларни излаш

- Navigation tabs: Ҳаммаси, Маҳаллий ҳокимият, **Халқаро**, Техник
- Search criteria:
  - Излаш учун сўровни киритинг, масалан, Ўзбекист:
  - Ҳужжат номида излаш Аниқ мос келиши
  - Шартнома имзоланган сана: _____ дан _____ гача аниқ сана
  - Ҳужжат тури: Ҳаммаси
  - Орган: _____
  - Томонлар: Ҳаммаси
  - Ҳужжат тили: Ҳаммаси, Бошқа, Австрия, Бельгия, Беларуссия, Канада, Швейцария
  - Субъектлар сони бўйича:
    - Ҳаммаси
    - Кўп томонлама
    - Икки томонлама
  - Даражаси:
    - Ҳаммаси Давлатлараро
    - Идоралараро
    - Ҳукуматлараро
- Buttons: **==> Излаш <==**, **Излаш шаклини тозалаш**

Ҳужжатларни излаш қоидалари

Излаш шаклларида излашнинг мавжуд битта реквизитини ёки бир нечта реквизитларини ихтиёрий бирикмасини киритган ҳолда излашни амалга ошириш мумкин. Масалан: Сизга 1997 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни керак. Ушбу Қонунни топиш учун Излашнинг соддалаштирилган шаклининг қуйидаги майдонларини тўлдилинг:

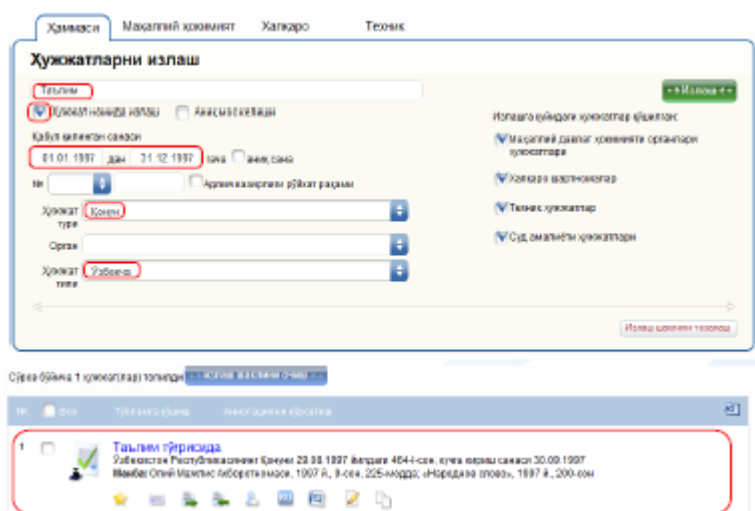
Сўз, жумла киритиш майдонида – «таълим»;

«Ҳужжат номида излаш» функциясига белги қўйинг;

Қабул қилинган санаси – 01.01.1997 дан 31.12.1997 гача;

Ҳужжат тури – Қонун;

Тили – ўзбекча.

Яна бир мисол: Сиз Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 8 сентябрдаги 8-сонли қарорини топмоқчисиз. Бунинг учун Излашнинг соддалаштирилган шаклининг қуйидаги майдонларини тўлдилинг:

Қабул қилинган санаси – 08.09.2011.

«Аниқ сана» функциясига белги қўйинг;

Рақами – 252;

Ҳужжат тури – Қарор;

Орган – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси;

Тили – ўзбекча.

 тугмасини ёки «Enter» клавишасини босинг.

Хужжатларни кўриш саҳифаси

Функционал панел

Топилган ҳужжат «сичқонча»нинг чап тугмаси билан босилганда функционал панели ва ҳужжатни ўқиш майдончасидан (ҳужжат матнидан) иборат бўлган ҳужжатни кўриш саҳифасида очилади. Функционал панел ҳужжатни кўриш саҳифасининг юқори қисмида жойлашган бўлиб, унда қуйидаги функциялар мавжуд:

- олдинги дарчага қайтиш;
- «Менинг танлаганларим» папкасига қўшиш;
- ҳужжатни кўрсатиш тилини танлаш;
- бир вақтда ҳужжатнинг икки тилдаги матнини кўриш;
- ҳужжатни чоп этиш;
- ҳужжатни MS Wordга экспорт қилиш ёки PDF форматда юклаб олиш;
- ҳужжат мундарижасини кўриш;
- ҳужжатнинг юридик таҳлил карточкасини кўриш;
- ҳужжатнинг олдинги таҳрирларини кўриш;
- фойдаланувчи учун керак бўлмаган элементларни кўрсатмаслик (норасмий элементлар: классификаторлар бўйича кодлар, шарҳлар матнлари ва ҳоказолар).

Бириктирилган файллар

Кўп ҳолларда ҳужжатларда чоп этиладиган ва тўлдириладиган бланклар, ҳисоботлар шакллари намуналари берилади. Уларни сифатли чоп этилиши ва тўлдирилишини таъминлаш мақсадида бундай намуналар LexUZда MS Word ёки MS Excel форматида киритилган. LexUZ ҳужжатларида матн кўринишида бўлмаган ҳамда матнларга бириктирилган файлларга ҳаволаларни учратиш мумкин.

Буларга:

- MS Word и MS Excel форматдаги ҳужжатлар бланкалари;
- zip форматда жойланган файллар мисол бўла олади.

Ҳужжатлардаги бириктирилган файлларни очиш учун операцион тизимда тегишли дастурий таъминотлар ўрнатилган бўлиши керак.

LexUzнинг мобиль версияси

LexUzнинг мобиль версияси ҳужжатларни мобиль қурилмаларда (смартфонлар, планшетлар, КПК) излаш ва кўриш имконини берадиган даражада соддалаштирилган. Мобиль версиясининг излаш шакли излашнинг энг кўп қўлланиладиган асосий реқвизитларидан иборат.

Конституция бўлимида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Кодекслар бўлимида Ўзбекистон Республикасининг кодекслари, Қонунлар бўлимида Ўзбекистон Республикасининг қонунлари хронологик тартибда жойлаштирилган.

Матндан излаш: Изланаётган сўзни ки...
☐ Хужжат номида излаш
Хужжат рақами бўйича: Хужжат рақами
☐ Адлия вазирлиги рўйхат рақами
Қабул қилинган сана
дан: <input type="text"/> гача: <input type="text"/>
Хужжат тили: <input type="text" value="ҳаммаси"/>
Хужжат шакли: <input type="text" value="ҳаммаси"/>
Хужжатни қабул қилган орган: <input type="text" value="ҳаммаси"/>
<input type="button" value="→ Тозалаш ←"/>
<input type="button" value="→ Излаш ←"/>

“NORMA” Ҳуқуқий ахборот қидирув тизими

NORMA компанияси Ўзбекистон электрон маҳсулотлар бозорида 1999 йилдан бери фаолият юритади, ўзбек ва рус тилларида ҳуқуқий ва иқтисодий мавзуларда электрон ахборот қидирув тизимларини, картографик асосда электрон маълумотномалар ва бошқа электрон маҳсулотларни ишлаб чиқишга ихтисослашган. **NORMA** компанияси фаолият олиб борган йиллар мобайнида ишлаб чиқарган ахборот қидирув тизимларидаги норматив хужжатлар, тушунтириш, услубий ва маълумот материаллари сони 140 000 дан ошиб кетди, янги ҳамда тадбиркорлар ва турли тармоқ корхоналари раҳбарларига зарур маҳсулотлар мавжуд.

Электрон ахборот қидирув тизими – Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги;

Электрон эксперт маълумот тизимлари:

- Амалий бухгалтерия;
- Кичик корхона электрон бухгалтери;
- Амалий солиқ солиш;
- Текшириш «А» дан «Я» гача;
- Кадрлар бўйича маслаҳатчи;
- Солиқлар: саволлар ва жавоблар;
- Экспорт-импорт операциялари;
- Корхона юристи;

- Курилиш;
- Кичик корхона: ҳисоб, солиқлар, ҳуқуқ;
- Божхона калькулятори;
- Умная подшивка;
- Моҳир таҳлам.

Қуйида асосий NORMA ҳуқуқий ахборот қидирув тизими ойнаси берилган:

Тақдим этилаётган ахборотнинг долзарблиги — доим янгиладиган қонунлар, Президент фармонлари, қарорлари, Ҳукумат қарорлари ва Ўзбекистон Республикасида ижтимоий муносабатларнинг турли соҳаларига доир бошқа норматив ҳужжатларни долзарб ҳолатда сақланади.

Комплекс ёндашув: компания мижози турли манбалардан (босма, электрон) ахборот олиш имкониятига эга.

Электрон маҳсулотлар бўлимида шартномалар шакллари ва шу каби электрон хизматлардан фойдаланиш мумкин.

Қонун ҳужжатлар тўпламида керакли қонунларни қидириб топиш мумкин.

Электрон маҳсулотлар ▲
Бизнинг маҳсулотлар
Шартномалар шакллари
Янгилашни юклаш
Семинарлар
Компания ҳақида ▼
Ҳамкор ва мижозларимиз
 Қонунчиликда янги
 Парламентда янги
 Бизнинг шарҳлар
 Қонун ҳужжатлари туплами
 NORMA нашриёти китоблари

Ҳуқуқий соҳани ахборатлаштиришда ахборот тизимлари катта роль ўйнайди. Хорижий тажрибаларни ўрганиб чиқиш натижасида барча ҳуқуқий жараёнларни тизимга киритилганлигини гувоҳи бўламиз.

Ахборатлаштирилган тизимлар жуда кўп булар ёрдамида иш вақтини тежаш ва самарадорлик ошириш мумкин.

Ҳуқуқшунос педагогларни республика миқёсида яратилган ахборат тизимларни билиши ва улардан ўз фаолиятида самарли фойдаланиши ўқув жараёнини сифатини оширади.

Хориж тажрибасини ўрганиш жараёнида шунга амин бўлдики, хорижий давлатларда ҳам ҳуқуқий ахборот қидирув тизимлари мавжуд ва кўпгина давлатларда бу тизим ҳукумат порталининг ичида жойлашган.²

Назорат саволлари:

1. Электрон эксперт маълумот тизимларини сананг.
  2. Lex.Uz, NORMA, YURIDAнинг имкониятларини тушунтиринг.
  3. Ҳужжатларни излаш қоидаларини тушунтиринг: Lex.Uz мисолида.
- Ҳужжатларни қидириш параметрларини айтинг: NORMA, YURIDA мисолида.

² legislation.gov.uk – Буюк Британия норматив – ҳуқуқий актлари базаси, congress.gov/legislation – USA норматив – ҳуқуқий актлар базаси.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

Ўқув машғулотларининг асосий турларидан ҳисобланган маъруза, семинар, назорат ишлари, лаборатория дарси, консультация ўтказиш кабилар қаторида амалий машғулотларни ўтказиш ҳам алоҳида ўринга эга ҳисобланади. У ўқув ҳамда касбий-амалий кўникмаларнинг шаклланишига замин яратади.

Амалий машғулотларнинг таркиби ва мазмуни унинг амалдаги дидактик мақсадларидан келиб чиқиб белгиланади: амалий кўникмаларни шакллантириш:

- касбий (келгусидаги касбий фаолиятида зарур бўлган муайян ҳаракатлар, операциялар бажариш);
- ўқув (халқаро-ҳуқуқий фанлар доирасида кейслар ёки қазуслар ечиш), яъни келгусидаги ўқув жараёнида муҳим бўлган.

Амалий машғулотлар тингловчилар назарий материалларни мустаҳкамлайди. Замонавий Ҳуқуқий ахборот тизимлари асослари бўйича малака ва кўникмаларини оширишда назарий билимлардан фойдаланган ҳолда амалий топшириқларни бажаради. Топшириқларни бажаришда тарқама материаллардан, мавзуга оид мақола, тезислардан ва хорижий адабиётлардан фойдаланилади.

1-амалий машғулот. Электрон ҳукуматнинг имкониятларидан фойдаланиш

Электрон ҳукумат - давлат органларининг жисмоний ва юридик шахсларга ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш йўли билан давлат хизматлари кўрсатишга доир фаолиятини, шунингдек идоралараро электрон ҳамкорлик қилишни таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирлар ва техник воситалар тизими. Давлат органлари фуқароларга, тадбиркорлик субъектларига, давлатнинг бошқа соҳаларига ва давлат органлари ходимларига давлат хизматларини тақдим этишнинг самарали усулини назарда тутаяди, ахборот технологиялари, мобил технологиялар ва интернет томонидан тақдим этилган имкониятлардан максимал даражада фойдаланади унда давлат билан мурожаатчи ўртасидаги бевосита кўришувлар сони камаёди.

Электрон ҳукумат давлат томонидан тарқатиладиган ахборот ва телекоммуникацион инфратузилмага (электрон ҳукумат инфратузилмасига) асосланган. Уларнинг асосий қисми мамлакат бўйлаб бошқарув жараёнларининг бутун мажмуасини автоматлаштиришга асосланган ва давлат бошқаруви самарадорлигини сезиларли даражада яхшилаш ва

жамиятнинг ҳар бир аъзоси учун ижтимоий мулоқот харажатларини камайтиришга асосланган электрон ҳужжат айланиш тизими, давлат бошқарувининг автоматлаштириш тизими ҳисобланади. Электрон ҳукуматни яратиш миллий дастурлари ҳужжатларни бошқариш ва қайта ишлаш жараёнлари билан боғлиқ барча вазифаларни ҳал этишни амалга оширадиган давлат бошқаруви тизимини босқичма-босқич қуришни ўз ичига олади.

Мундарижа:

1. e-government моделлари
2. e-government вазифалари
3. Мақсад
4. Озарбайжон

Электрон ҳукумат моделлари

2017 йилга бориб, дунёда 4 та электрон ҳукумат моделлари танилган ва қўлланилган:

- Европа модели
- Англия-Америка модели
- Осиё модели
- Россия модели.

Европа модели. Ушбу модел барча европа Иттифоқи давлатлари томонидан амалга оширилиши керак бўлган, супранационал институтларининг мавжудлиги билан тавсифланади; ягона валютада, ягона ахборот маконида, янги яқка ягона Конституцияни тайёрлашда ва ҳоказолар билан намоён бўладиган юқори даражада интеграциялашув даражаси; европа ахборот майдонида ахборот муносабатларини тартибга солувчи қонунчилик. Ушбу моделда технологиядан фойдаланиш асосан фуқаро-фойдаланувчиларнинг эҳтиёжларига қаратилган.

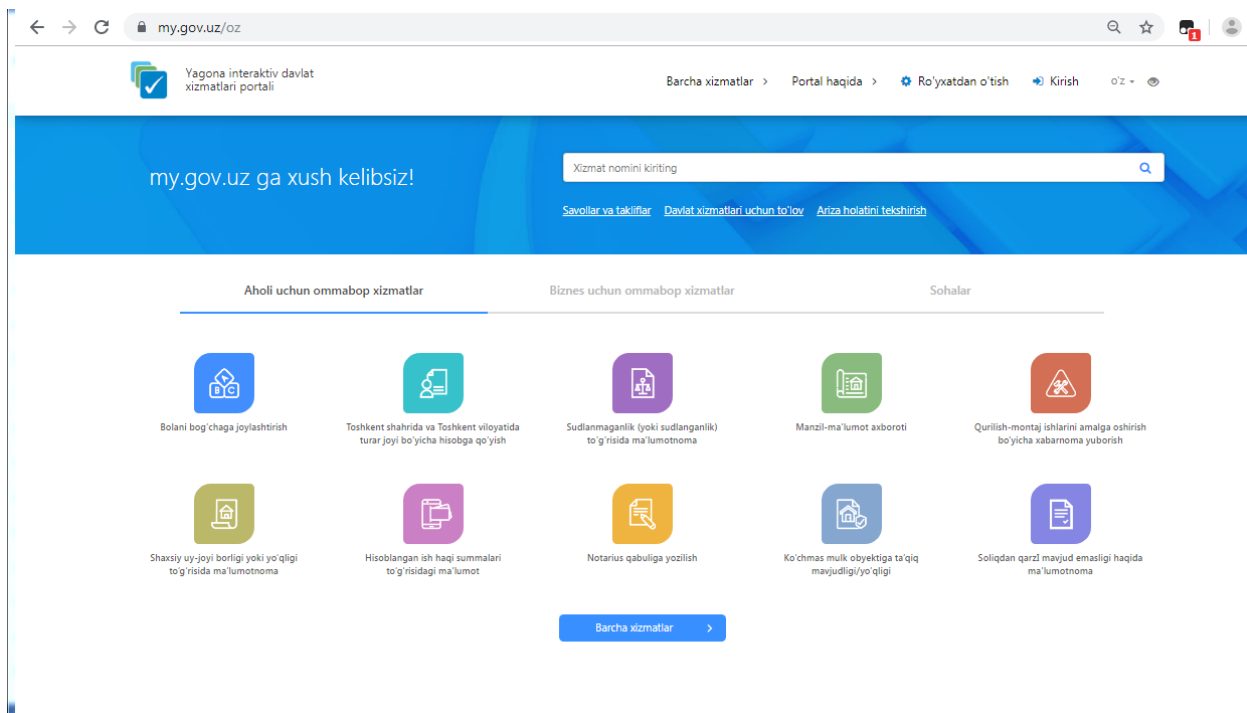
Англия-Америка модели. Модел АҚШ, Канада ва Буюк Британияда кенг қўлланилади. Қўшма Штатларда фуқароларга ҳукумат тўғрисида ахборот берадиган ахборот узатиш йўллари яратилган. Барча хизматлар очик, ошкора ва ҳукумат жамоатчилиқ учун катта масъулиятлидир. Буюк Британиянинг “Электрон фуқаролар, электрон бизнес, электрон ҳукумат. Ахборот даврида жамиятга хизмат кўрсатишнинг стратегик концепсияси” деб номланган дастури қуйидаги муаммоларни ҳал этишга қаратилган: тақдим этилаётган хизматлар қўламини кенгайтириш, ижтимоий ахборотдан самарали фойдаланиш, тўлиқ қамров учун шароит яратиш. Буюк Британия учун асосий мақсад, давлат хизматчиларини доимий такрорланувчи ишлардан озод қилишдир.

Осиё модели. Ушбу модел ўзига хос назорат турига эга. Асосий эътибор аҳолининг ахборот эҳтиёжларини қондириш ва ахборот технологияларини маданият ва таълим тизимига жорий этишдан иборат. Мамлакат бўйлаб ягона ахборот маконини яратиш нафақат давлатнинг мавқеини мустаҳкамламоқда, балки демократиянинг асосий тамойилини ҳаётга татбиқ этади: халқ ҳокимиятнинг манбаи.

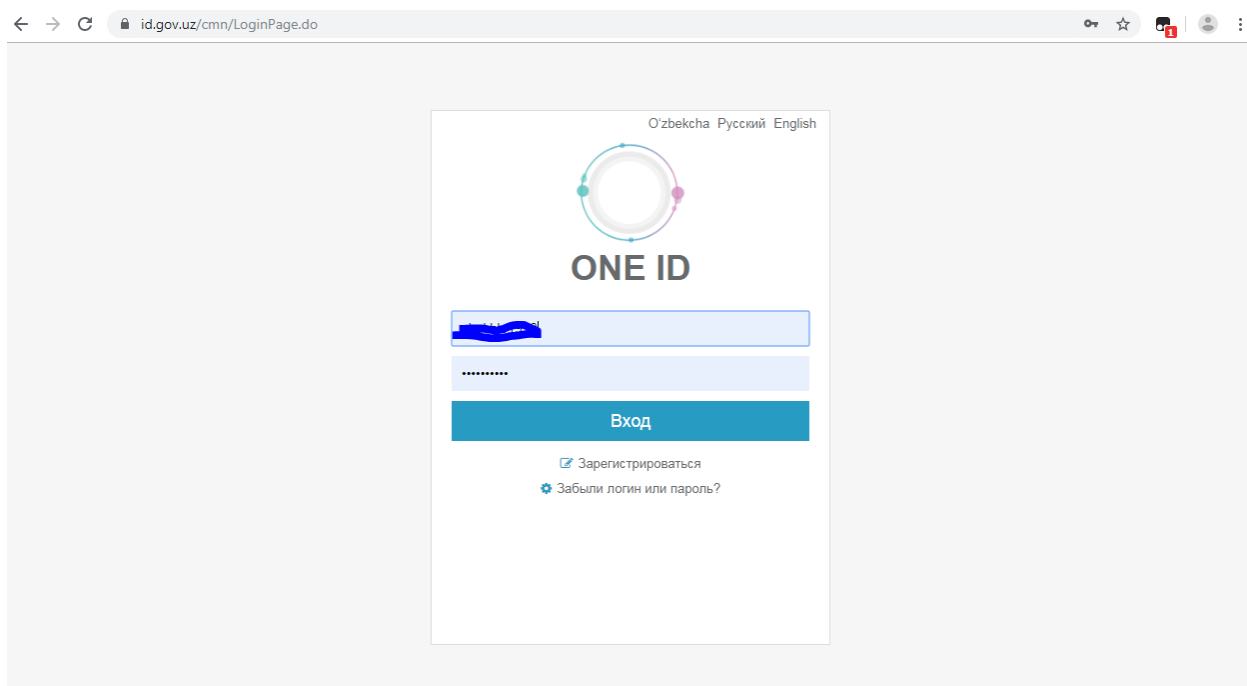
Россия модели. Дастурнинг асосий вазифалари иқтисодиётнинг, давлат ва маҳаллий бошқарувнинг самарадорлигини ошириш, ахборотдан эркин фойдаланиш учун шароит яратиш ва зарур хизматларни олишдир. Дастур доирасида жами тўққизта соҳани ривожлантириш кўзда тутилган бўлиб, уларнинг асосий қисми ҳокимиятнинг фаолиятида очиқлик ва давлат органлари ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органларининг фаолиятини такомиллаштиришдир.

E-government моделларининг камчиликлари, айниқса, қурилишнинг дастлабки босқичларида анъанавий давлат ва коммунал хизматларни электрон шаклга ўтказишнинг кераксиз "механик" усулини ўз ичига олади. Давлат хизматларини электрон шаклга таржима қилиш одатда самарасиз ва эскирган меъёрий ҳужжатларни аниқлашни, уларни бекор қилиш, уларни бекор қилиш ва янги қонунлар, буйруқ ва қарорлар ишлаб чиқиш каби ишларни амалга оширишни ўз ичига олмайди. Бу эса, эксперт ишини мувофиқлаштириш ва жараёнларни тартибга солишнинг мураккаб жараёнини ташкил этишни талаб қилади. Бу иш учун. Электрон ҳукумат тузиш ишчи гуруҳлари асосан бюджетдан молиялаштирилади, улар давлат хизматчиларининг устунлигидадир ва бошқа экотизим иштирокчилари билан мурасага эришиш мумкин эмас ёки қийин. Фуқаролар ва ташкилотларнинг фойдаланиш қулайлиги шубҳасиз, давлат хизматларини автоматлаштиришга қаратилган бундай технологик ёндашув, бизнес муҳитини сезиларли даражада яхшилайти ва субъектлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар мазмунини ўзгартирмайди. Бир қатор давлат хизматларини кўрсатиш жараёнида анъанавий "қоғоз" ишини бекор қилишнинг иложи бўлмаганлиги сабабли, анъанавий ва қоғоз ишларининг дубликатлари, бу эса бюджет харажатларининг ҳар иккала жараёни қўллаб-қувватлаши ва мутахассислар учун иқтисодий самарадорлик ва ушбу ёндашувнинг мақсадга мувофиқлиги ҳақида саволлар туғдиради .

Шу сабабли, электрон ҳукуматни янги моделларини топиш жараёни тўхтамайди, бу ахборот жамияти каби янги парадигмалар пайдо бўлишида намоён бўлади.

1-расм. Интерактив давлат хизматлари порталининг асосий ойнаси

2-расм. Интерактив давлат хизматлари порталига кириш ойнаси

Регистрация пользователя

1 Идентификация лица   2 Подтверждение данных   3 Ввод контактных данных

Метод регистрации	☐ С помощью ЭЦП ☒ Без ЭЦП
* ПИН ФЛ	Персональный Идентификационный Номер Физического Лица
* Серия и номер паспорта	

* Поля, отмеченные "*" обязательны для заполнения

Назад   Далее

3-расм. Ягона идентификациялаш тизимидан ЭРИСиз рўйхатдан ўтиш ойнаси.

2-амалий машғулот. Мультимедиа электрон ўқув материаллари тайёрлаш технологиялари

Талабаларнинг билимларини синаш учун тестлардан фойдаланиш уларнинг объективлигини оширади ва мустақил иш даражасини, ўқув жараёнининг самарадорлигини одатда яхшилайдиган талабаларнинг фикрлаш тарзини аниқлаш имконини беради.

Талабалар томонидан тест топшириқларини бажариш ва ўқитувчининг кейинги таҳлиллари ўқув жараёнини ўз вақтида тузатишга ёрдам беради, ҳар бир талабага индивидуал ёндашувни топади.

Агар қоғоз устида тестлар ҳақида гапирадиган бўлсак, унда фақат синовлар интерактивлиги ҳақида гаплашамиз. Интерактивлик фақат синовдан мустақил дастур шаклида ва онлайн синовдан фойдаланилганда мумкин.

Онлайн синовнинг фойдалари:

1. Вақтни тежаш, чунки тестлар яратилаётганда репликация осон ва тест натижаларига осонгина кириш мумкин.
2. Натижаларни қайта ишлаш ва тест натижаларини ўқувчиларга етказиш учун вақтни қисқартириш.
3. Тестни ўтказишда ўқитувчи вақтни тежаш.
4. Синов натижаларини сақлашда қулайлик.

Ispring QuizMaker дастури

Дастурда яратилган тестлар ва сўровлар SCORM ёки AISS стандартларини қўллаб-қувватлайдиган ҳар қандай масофавий таълим тизимида осонгина нашр этилиши мумкин, электрон почта орқали

юборилади, Интернетда чоп этиш учун мос келадиган ва маҳаллий ёки оддий тарзда MS Word тестининг қоғоз варианты яратиш.

Дастурнинг асосий хусусиятлари:

- 23 турдаги савол
- Мультимедиядан фойдаланиш имконияти
- Шарҳ қўшиш
- Бўлимнинг сценарийси
- Саволларни тасодифий танлаш.

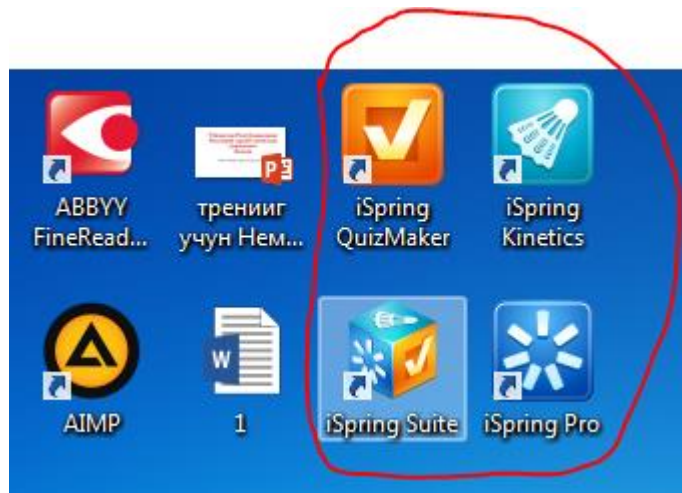
Дастур ўқувчилар учун яратилган ва ишлайдиган қулай, қулай интерфейсга эга. Саволлар ва жавоблар ёрдамида графикалар, формулалар, мультимедия, Флаш-анимация фойдаланишингиз мумкин. Бу сизнинг ишингизни янада жозибадор қилмасдан, шунингдек, талабаларнинг таклиф этилган вазифалар ҳақидаги фикрларини яхшилашга ёрдам беради.

Ва энг муҳими, тест ўтказиш шартларини яратиш имконияти: вақтни ўтиш, балдан ўтиш, дастурнинг тўғри ва нотўғри жавоб бериш ва барча тестни яқунлаш учун реактсиясини ўзгартириш. Дастур ҳақида батафсил маълумот компания веб-сайтининг саҳифасида топишингиз мумкин.

Мультимедия технологиялари ўқув жараёнини бойитади, таълим олиш маълумотларини қабул қилиш жараёнида талабаларнинг ҳиссий таркибий қисмларининг аксарият қисмини ўз ичига олади.

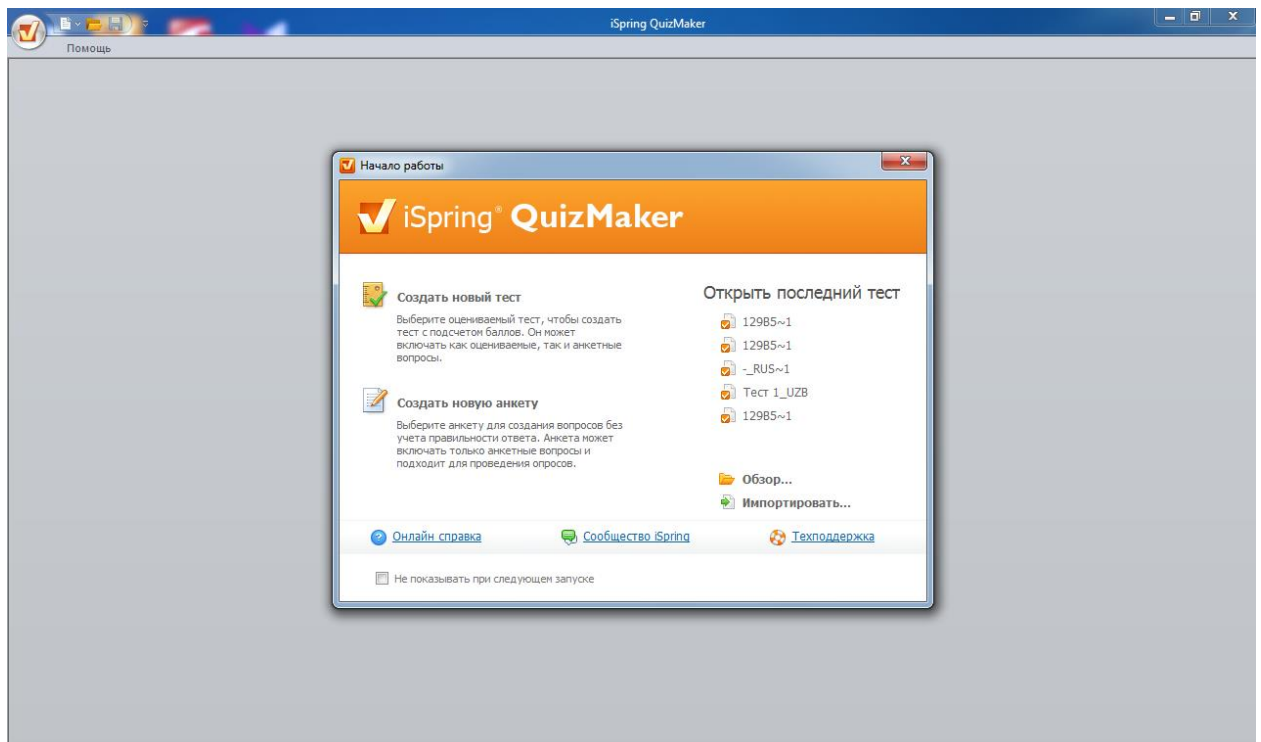
Бугунги кунда мультимедиа технологиялари таълим жараёнини ахборотлаштиришнинг истиқболли йўналишларидан бири ҳисобланади. Дастурий таъминотни такомиллаштириш ва услубий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, моддий-техник базани мустаҳкамлаш, шунингдек, профессор-ўқитувчиларнинг малакали кадрлар малакасини ошириш, замонавий ахборот технологияларини таълимга муваффақиятли татбиқ этиш истиқболлари кузатилмоқда.

Ispring Suite дастурини ўрнатгандан сўнг иш столига қуйидаги хаволаларни чиқариб беради:

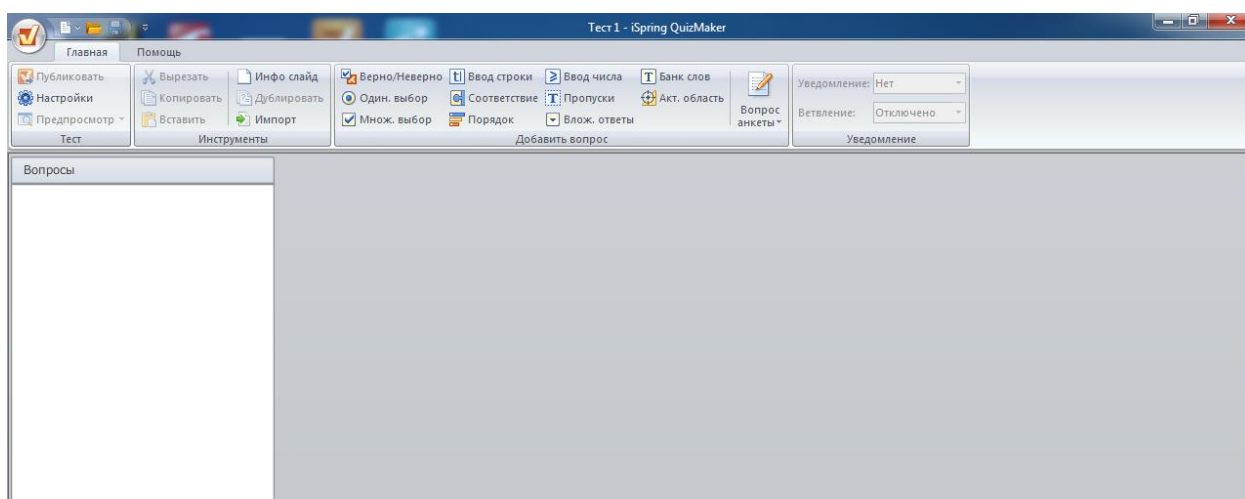
2. Ispring Suite дастури компонентлари

1. Ispring QuizMaker компонентаси орқали интерактив тестлар яратиш мумкин.
2. Ispring Kinetics электрон китоблар яратиш мумкин.
3. Ispring Pro орқали Power Point дастурида такдимотга интерактив объектлар бириктириш мумкин.
4. Ispring Suite компонентаси эса юқоридаги учта компонентни биттага жамловчи ҳавола холос.

3. Дастур ишга тушганда дастлаб шу ойна очилади

Интерактив тестлар яратиш учун создать новый тест буйруғини танлаймиз. Ва куйидаги дастур интерфейси ҳосил бўлади:

4. Ispring QuizMaker дастурининг интерфейси.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

1. Шахс эгаллаб турган турар жой ёки бошқа бино ва худудда тинтув ўтказиш, олиб қўйиш, кўздан кечириш, алоқа муассасаларида почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва уларни олиб қўйиш, телефонлар ва бошқа сўзлашув қурилмалари орқали олиб борилаётган сўзлашувларни эшитиб бориш фақат ушбу кодексда белгиланган ҳолларда ва тартибда амалга оширилиши мумкин. Қанча ахборот мавжуд? Ортиб бориши бўйича кўрсатинг.

2. Суд қарори 35 бет, унга 29 бет гувоҳлар маълумотномаси қўшилди. Суд қарорини ҳар бир бетида 315 та белги мавжуд. Гувоҳлар маълумотномасида 217 та белги мавжуд. Иш тамом бўлганида умумий ахборот ўлчами неча Кб бўлади?

3. Суд, прокурор, терговчи ва суриштирувчи жинойт аломатлари топилган ҳар бир ҳолда, ўз ваколатлари доирасида жинойт ишини кўзгатишлари, жинойий ҳодисани, жинойт содир этишда айбдор бўлган шахсларни аниқлаш ва уларни жазолаш учун қонунда назарда тутилган барча чораларни кўришлари шарт. Ушбу ахборот тармоқ тезлиги 94 бит/сек бўлганда тармоқ орқали жўнатиш учун неча секунд кетади?

4. Ахборотларни ташкилот ходимлари компьютердан иккинчисига узатиши учун бир неча усулларни қўллашни таклиф қилишди. Ҳар бир ходим ўзини фикрини билдирди улардан қайси бири нотўғри фикр билдирган ва нима учун нотўғрилигини асослаб беринг?

1-ходим: Ахборотни USB-флеш қурилмасига ёзиш орқали

2-ходим: Ахборотни электрон почтага юбориш орқали (Интернетга уланган ҳолда)

3-ходим: Ахборотни CD-дискка ёзиш орқали

4-ходим: Электр манбаа симлари орқали.

5. Ишни юритиш жараёнида шахсинг ҳуқуқ ва эркинликларини бузиш оқибатида унга етказилган зарар ушбу Кодексда белгиланган асослар ва тартибда ундирилиши лозим. Аниқ ахборотни қандай реквизитлар орқали ва қайси тизимдан қидириб топиш мумкин.

6. Барча судларда, давлат сирларини қўриқлаш манфаатларига зид келадиган, шунингдек жинсий жинойтлар тўғрисидаги ишлар кўриладиган ҳолларни истисно қилганда, жинойт ишлари ошкора кўрилади. Қанча

ахборот мавжуд? Ортиб бориши бўйича кўрсатинг (бўш жойларни битта жой деб сананг).

7. Шахс эгаллаб турган турар жой ёки бошқа бино ва ҳудудда тинтув ўтказиш, олиб қўйиш, кўздан кечириш, алоқа муассасаларида почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва уларни олиб қўйиш, телефонлар ва бошқа сўзлашув қурилмалари орқали олиб борилаётган сўзлашувларни эшитиб бориш фақат ушбу Кодексда белгиланган ҳолларда ва тартибда амалга оширилиши мумкин. Ушбу ахборот тармоқ тезлиги 45 бит/сек бўлганда тармоқ орқали жўнатиш учун неча секунд кетади?

8. Ёш мутахассис биринчи суд ишини кўриб чиқаётганида жуда мураккаб ишни қарорини қабул қилишига тўғри келди. Бунда Англия судларини қоидаларига риоя қилган ҳолда олдинги шунга ўхшаш ишларга малакали судьялар қандай қарорлар чиқарганини кўриши ва улардан хулоса қилиши учун қандай йўл тутиши керак. Архивлардан ишларни кўтариш ва запрос бериши учун анча вақт кетади. Қарорни эртага чиқариши керак. Муаммони ечимини ва натижаларини беринг.

9. Ҳуқуқий ахборотни, ҳуқуқий ташкилотлар орасида локал тармоқда юбориш учун очиқ тармоқда жўнатиш мумкин эмас. Демак буни махсус дастурлар орқали ёки рақамли имзо орқали жўнатиш керак деб маълумотни жўнатмасдан тўхтатиб қўйилди. Муаммонни ечимини топинг ва натижани жадвалга тўлдилинг.

Кейснинг муаммоси	Ечими	Натижаси
Қанақа муаммо турибди	Қандай ечими бор	Қанақа натижага эга бўлади.

10. Тингловчилар гуруҳ бўйича жорий назоратни муддатидан ўтмаган ҳолда вақтида топшириши керак. Тингловчилар амалиётда ҳар хил ташкилотларда иш ўрганишга чиқиб кетган. Аммо топшириқни уларга шу бугун етказиши ва уларга тақдимот қилиб бериши керак. Шу вақтнинг ўзиде уларни ўрганганлик даражасини билиши учун қандай усулларни ва таълимий ресурсларни қўллаш мумкин.

11. Хусусий ташкилот ходимлар бошлиғи аввал судланган фуқарони ҳар хил вақтлар кўрсатиб ишга олмаслигини айтди. Фуқаро ўз ҳақ ҳуқуқларини ҳимоя қилиши учун ўзи учун тегишли ҳуқуқий ахборотларни

тезлик билан қандай билиши мумкин? Улар устидан қандай қилиб юқори ташкилотларга уйдан чиқмаган ҳолда муружат қилиши мумкин.?

12. Қуйида келтирилган расмни изоҳланг бу қандай дастур ойнаси ва ойнага кириб нималарни аниқлаш мумкин?

Колу	Тема	Дата	
Камалов М.М. , Эсанова З.Н., Азизов Н.А., Азизов Х.Т., Ахмедшаева М.А., Бабоев Д.И. , Борсиева З.Х., Зулфиқоров Ш.Х., Исмоилов Б.Т., Махкамов Д.Н., Носирходжаева Г.А., Рустамбеков И.Р., Тухташова У.А., Шарипова У.А., Эгамбердиев А.У., Тулаганова Г.З., Махкамов О.М., Саримсакова Г.К., Хабибуллаев Д.Ю., Саматова Б.Р.	Конференция ахборот хати	12.04.2016	Удалить

V. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Action	Иловада Intent орқали жўнатилувчи хабар	A description of something that an Intent sender wants done. An action is a string value assigned to an Intent.
WoS	Web of Science халқаро илмий, техник маълумотлар базаси	Web of Science, an online academic database
Intent	Иловада ойналар/activity бўйлаб жўнатилувчи хабар объекти	An message object that you can use to launch or communicate with other applications/activities asynchronously.
OS (Operating System)	Операцион тизим. Қурилмадаги энг муҳим дастур	Operating System. The most important program on a device.
актив веб-саҳифа	Айни пайтда очик веб-саҳифа	Active webpage- is a web document that is suitable for the World Wide Web and the web browser.
алоқа канали	Маълумотлар узатиш канали	communication channel-channel, refers either to a physical transmission medium such as a wire.
аналог	Узлуксиз шаклда акс этувчи тўхтовсиз ўзгарувчи физикавий катталиклар ёки маълумотлар ҳамда ушбу маълумотлардан фойдаланувчи жараёнлар ва функционал қурилмаларга тегишли таъриф	Analog- a literary work that shares motifs, characters or events with another, but is not directly derived from it.
APIIDS	Амалий протоколларга асосланган ёриб киришларни аниқлаш тизими	Application protocol-based intrusion detection system

Ахборий-хуқуқий тизим	Компьютерга ўрнатиладиган ва махсус дастурий мажмуа ёрдамида турли излаш вазифаларини (актларни ҳужжат номи, қабул қилинган санаси, меъёрий акт тури ва ҳ.к. бўйича излаш) бажариши мумкин бўлган ҳуқуқий ахборотнинг автоматлаштирилган маълумотлар банки	Information legal system- is any organized system for the collection, organization, storage and communication of information. More specifically, it is the study of complementary networks that people and organizations use to collect, filter, process, create and distribute data.
Resources	илова учун керакли бўлган ресурслар (расм, аудио, видео ва бошқа файллар)	Nonprogrammatic application components that are external to the compiled application code, but which can be loaded from application code using a well-known reference format.
Service	иловаorti хизматлар яратиш учун синф	An object of class Service that runs in the background (without any UI presence) to perform various persistent actions, such as playing music or monitoring network activity.
Surface	Canvas объектини бошқариш учун объект типи	An object of type Surface representing a block of memory that gets composited to the screen.
CMS	Контентни бошқариш тизими	Content management system- is a computer application that supports the creation and modification of digital content using a common user interface and thus usually supporting multiple users working in a collaborative environment.
Контроллер	Ихтисослашган процессор. Унинг ёрдамида компьютерга ташқи	Controller- a chip or expansion card that interfaces with a peripheral device

	қурилмалар уланади	
Логин	Фойдаланувчининг компьютер ёки тармоқдан фойдаланиш жараёни. Компьютердан фойдаланишга эга бўлиш учун фойдаланилувчи қайд ёзуви номи. Махфий эмас	Login-is the process by which an individual gains access to a computer system by identifying and authenticating themselves
ADSL	Асимметрик рақамли абонент линияси. Маълумотларни телефон линиялари бўйлаб юқори тезлик билан узатиш технологияси. DSL оиласига мансуб технологиялардан бири	Asymmetric Digital Subscriber Line
Windows	иловани интерфейсларини яратиш учун абстракт синф	In an Android application, an object derived from the abstract class Windowthat specifies the elements of a generic window, such as the look and feel (title bar text, location and content of menus, and so on).
Контент-провайдер	Фойдаланувчиларга муайян ахборот ёки кўнгил очадиган хизматларни кўрсатувчи ташкилот	Content-provider- is a popular telecommunications industry term for non-core services, or in short, all services.

VI. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. David Moursund Introduction to Information and Communication Technology in Education.,Teacher Education, University of Oregon Eugene, Oregon 97405 moursund@oregon.uoregon.edu
2. Gary B. Shelly Misty E. Vermaat Contributing Authors Jeffrey J. Quasney, Susan L. Sebok, Steven M. Freund Discovering Computers 2011: Living in a Digital World, Complete. Boston, MA 02210 USA.
3. Vermaat, Sebok, Freund, Campbell, Frydenberg. Discovering Computers. – Boston: “Cengage Learning” 2016. – p. 726
4. С.С.Қосимов. Ахборот технологиялари. Тошкент., 2006 йил. ТАТУ.
5. Фуломов С.С. ва бошқалар. Ахборот тизимлари ва технологиялари – Т.: “Шарқ”, 2000 й.

Интернет ресурслари:

1. <http://www.gov.uz>
2. <http://www.lex.uz>
3. <http://www.minjust.uz>
4. <http://www.legislature.uk>
5. <http://www.law.uk.edu>
6. <http://www.juristlib.uk>
7. www.cavendishpublishing.com
8. <http://www.yurida.uz>
9. <http://www.unicon.uz>